

TOKAJ-HEGYALJA EGYETEM

Lorántffy Intézet

A vallási turizmus elemzése Tokaj-Hegyalján

Konzulens:

Dr. Guth László
egyetemi docens

Készítette:

Szegedi Márta
Örökségturizmus
szakirányú továbbképzés

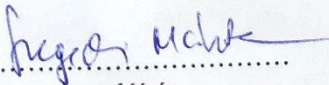
2024

NYILATKOZAT

Alulírott Szegedi Márta, büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy az általam benyújtott, *A vallási turizmus elemzése Tokaj-Hegyalján* című szakdolgozat önálló szellemi termékem. Amennyiben mások munkáját felhasználtam, azokra megfelelően hivatkozom, beleértve a nyomtatott és az internetes forrásokat is.

Aláírással igazolom, hogy az elektronikusan feltöltött és a papíralapú szakdolgozatom formai és tartalmi szempontból mindenben megegyezik.

Sárospatak, 2024. év április hó 30. nap

.....
aláírás

Konzulensi nyilatkozat

Alulírott, dr. Guth László témavezető kijelentem és igazolom, hogy az alább megjelölt hallgató szakdolgozata benyújtásra alkalmas, védésre ajánlom.

A hallgató neve: Szegedi Márta.....

Neptun-kód: CM4OSA.....

Szak: Örökségturizmus szakirányú továbbképzés

Tagozat: levelező.....

A szakdolgozat címe: A vallási turizmus elemzése Tokaj-Hegyalján

Kelt: BUDAPEST, 2024.04.20.....

témavezető oktató aláírása

Köszönetnyilvánítás

Ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akik a szakdolgozatom elkészítését segítették. Mindenekelőtt családomnak, akik elviselték, hogy háttérbe szorultak a szakdolgozat miatt. Köszönöm, hogy válaszaikkal, gondolataikkal hozzájárultak a kutatáshoz:

Gorcsa György, gk. esperes, parochus (Tokaj)

Kalmanovits Miklós, a Tokaji Ortodox Zsidó Hitközség elnöke (Tokaj)

Kertész Ferenc, esperes, plébános (Tokaj)

Szemenyei Péter, plébános (Monok)

Tar László Péter, református lelkipásztor (Mád)

Tóth Orsolya, református lelkipásztor (Tokaj)

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
A vallási turizmushoz kapcsolódó legfontosabb alapfogalmak, utazási trendek	3
<i>A vallási turizmushoz kapcsolódó legfontosabb alapfogalmak</i>	3
<i>Utazási trendek a vallási turizmusban</i>	6
A Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0., annak kiegészítésének vallási turizmusra vonatkozó elképzelései, Nemzeti Vallásturizmus Tanács és a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Terv 8	
<i>A Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0. és kiegészítő dokumentuma</i>	8
<i>Nemzeti Vallásturizmus Tanács, Nemzeti Vallásturizmus Intézkedési Terv</i>	10
Tokaj-Hegyalja története, kiemelten az egyes vallások, felekezetek megjelenésére	11
Tokaj-Hegyalja vallásturisztikai értékeinek bemutatása	15
<i>A Tokaj-hegyaljai borvidék templomai, imahelyei</i>	15
<i>A Tokaj-hegyaljai borvidék egyéb vallásturisztikai értékei</i>	28
Egyházközségi vezetők körében végzett interjúk kutatás	30
Következtetések és javaslatok	36
Összegzés	42
Summary	44
Irodalomjegyzék	45
Melléklet	1
<i>A Magyarországra, vallás, zarándoklat motivációval tett külföldi utazások száma, tartózkodási ideje és költsége 2017-2023 között</i>	1

Bevezetés

Tokaj-Hegyalját mindenki csak a borral azonosítja, ami abból a szempontból jó, hogy van egy húzó termék, van mivel felkerülni a turisztikai térképre.

De mi más van még Tokaj-Hegyalján? Idegenvezetőként leginkább ezeket a „más” dolgokat igyekszem bemutatni az ide érkezőknek.

A borvidék 27 településén 29 római katolikus templom és 12 kápolna¹; 15 görögkatolikus templom és 6 kápolna; 23 református templom; 4 evangélikus templom és 2 imaterem; 3 izraelita imahely (Tóra-tekerccsel) és 1 (jelenleg felújítás alatt álló) ortodox templom található. Tehát van / lenne hová jönnie és volna mit megnéznie a turistának. Viszont számtalan kérdés is merül fel: Jön-e turista kifejezetten a vallási örökségeket meglátogatni? Zarándok, vagy turista az érkező? Milyen lelki és fizikai szükségletei vannak / lehetnek az érkezőnek? Ki mutatja be a templom értékeit? Van-e elegendő szakképzett személy a templomok bemutatására? Hogyan van mindez összhangban a 2021. december 1-én létrejött Nemzeti Vallásturizmus Tanács elgondolásaival?

A dolgozat első részében bemutatom a vallási turizmushoz kapcsolódó legfontosabb alapfogalmakat, utazási trendeket. Ezt követően röviden összefoglalom a Turizmus 2.0. Stratégia és a Turizmus 2.0. kiegészítés dokumentumok vallási turizmusra vonatkozó elképzeléseit és a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Tervet.

Röviden vázolom Tokaj-Hegyalja történetét kiemelt figyelmet fordítva az egyes vallások, felekezetek megjelenésére. Mindezek után szekunder forrásokra alapozva ismertetem Tokaj-Hegyalja vallásturisztikai értékeit.

A következő részben ismertetem az egyházközségi vezetők körében végzett interjúk kutatásom eredményeit.

Végül igyekszem megfogalmazni a kutatásból levonható következtetéseket és javaslatokat teszek a lehetséges fejlesztésekre.

¹ A Katolikus Lexikon értelmezése szerint: **templom** (lat. templum): szent épület, amelyben papság áldozati liturgiát végez, s ahová a hívők istentiszteleti szándékkal járnak. **Kápolna** (lat. capella, oratorium): kis templom, melynek neve Szt. Márton köpenyéből (capella) ered. 1983-ig 3 változata volt: a) nyilvános (ide tartoztak a temetőkápolnák és a szőlőhegyi kápolnák is); b) félig nyilvános; c) magán. 1983 után a kápolna az ordinárius engedélyével istentiszteleti célra rendelt hely egy közösség, vagy a hívők egy csoportja számára.

A vallási turizmushoz kapcsolódó legfontosabb alapfogalmak, utazási trendek

A vallási turizmushoz kapcsolódó legfontosabb alapfogalmak

Sokan próbálták és próbálják a mai napig megfogalmazni a **vallási turizmust**, annak lényegét. A monoteista (zsidó, keresztény, muszlim) hitrendszerre leszűkítve a vallási turizmus fogalmának vizsgálatát, leginkább a zarándoklatokkal azonosíthatjuk: a vallási előírásoknak megfelelően Jeruzsálembé, vagy Mekkába való utazás; a búcsúnyerés² szándékával Jézus, Szűz Mária, az apostolok és más szentek életéhez kapcsolható kegyhelyek³ meglátogatása (pl. Róma, Betlehem, Santiago de Compostela, Máriapócs, Máriagyűd, stb.).

A **zarándokturizmus** (Mártonné és Simonyi, 2018) egy szervezett utazás vezetővel, minimális turisztikai szolgáltatások igénybevétele mellett. Nem vesznek igénybe kereskedelmi szálláshelyet és a vendéglátóipari egységben történő étkezés sem jellemző. Marketinggel, attrakciófejlesztéssel kevésbé befolyásolható az utazási motiváció, mert az alapvető cél a lelki profit.

Egy másik értelmezés szerint „*a vallási turizmushoz részt vevők a kultúrtörténeti, művészettörténeti vagy néprajzi tekintetben jelentős értékeket kívánják megtekinteni vagy ilyen helyszíneken élik meg a számukra fontos lelki eseményeket.*” (Varga, 2011) A protestáns vallásban nincs búcsúnyerés. Ezért, meglátásom szerint ők inkább a vallásukhoz köthető jelentős személyek szülő- vagy lakóhelyét keresik fel (pl. Wittemberg).

Már csupán e két definíciót olvasva is látható, hogy a lelki tényezők mellett a szellemi, kulturális, művészeti tényezők is motivációként jelennek meg. A „Mi volt előbb?” dilemmáján filozofálhatnánk. Előbb akar az ember zarándokolni (bűnbocsánatot nyerni, kérni, hálát adni, lelkileg fejlődni) és csak másodlagosak a kultúrtörténeti és művészeti tényezők; vagy alapvetően művészeti érdeklődéssel, a szépség kedvéért utazik valaki, és annak hatására dönti el, hogy részt vesz egy zarándoklaton? Ezt a kérdést járja körbe Pusztai Bertalan is Vallás és turizmus című tanulmányában (Pusztai, 1998): „*figyelmet kell fordítani arra a problémára, hogy elkülöníthető-e egymástól és ha igen, hogyan az a turista, aki turisztikai célpontok mellett zarándokhelyeket is meglátogat illetve az a zarándok, aki egy-*

² Búcsú (lat. indulgentia): a bűnbánat szentségében már fölloldozást nyert bűnért járó, ideigtartó büntetés elengedése. A római katolikus egyház kincse, az ortodox egyház nem ismeri el, a protestáns egyházak kifejezetten tagadják (Katolikus Lexikon).

³ Kegyhely: a Katolikus Lexikon szerint „*templom vagy más szent hely, ahová egy csoda vagy történelmi vonatkozás miatt hívők sokasága zarándokol a helyi ordinárius jóváhagyásával.*” Lehet egyházmegyei (a helyi ordinárius jóváhagyásával); országos (püspöki konferencia hagyja jóvá), ill. nemzetközi (szentszéki jóváhagyás).

egy kegyhelyre utaztában turisztikai célpontokat is felkeres? Tehát egy-egy kegyhely látogatói közül ki a turista illetve ki a zarándok?”

Az újabb kutatásokban lehet találkozni a „elvonulás turizmus” a „személyiséget átalakító (transzformatív), vagy építő (konstruktív) turizmus” fogalmával, amelyek egyik kínálati elemeként említik a spirituális vagy vallási turizmust (Mártonné és Simonyi, 2018).

Tokaj-Hegyalján jelen dolgozat írásakor csupán egyetlen, országos kegyhely található: Monok [URL¹].

Az UNESCO külön figyelmet fordít a **vallási örökségekre** [URL²], így szakmai tanácsadó testületei révén (ICOMOS⁴, IUCN⁵, ICCROM⁶) az alábbi definíciókat alkotta meg:

- **vallási tulajdon:** vallással vagy spiritualitással rendelkező tulajdon, azaz templom, kolostor, kegyhely, szentély, mecset, zsinagóga, szent táj, szent liget és egyéb tájjellemző.
- **szent hely:** az emberek és közösségek számára különleges spirituális jelentőségű terület; valóban a bolygó legrégebbi védett területei, és létfontosságúak a kulturális és biológiai sokféleség megőrzésében a jelen és a jövő generációi számára.
- **szent természeti hely:** a népek és közösségek számára különleges spirituális jelentőséggel bíró szárazföldi vagy vízi terület.

2011-ben jött létre a **Vallási Örökség Jövője** (Future for Religious Heritage, FRH) nevű **szervezet**, amely Európa sokszínű és egyedülálló vallási örökségének megőrzésével foglalkozik. A független, európai, nem vallásos, nonprofit hálózat jelenleg 43 országban, több mint 200 tagot (jótékonyági szervezetek, állami-, vallási- és oktatási intézmények, természetvédelmi szervezetek és magánszemélyek) tömörít. Célja a vallási örökség megőrzése, védelme és bemutatásuk előmozdítása. [URL³]

⁴ ICOMOS: International Council on Monuments and Sites (Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága) az UNESCO szakmai tanácsadó szervezete, az egész világon megtalálható kulturális örökségi helyszínek megőrzésére és védelmére jött létre 1965-ben.

https://hu.wikipedia.org/wiki/International_Council_on_Monuments_and_Sites [2024. 03. 15.]

⁵ IUCN: International Union for Conservation of Nature (Természetvédelmi Világszövetség) a természeti értékek megőrzésére 1948-ban létrehozott nemzetközi szervezet. Fő feladata, hogy a bátorítsa és segítse a biodiverzitás megőrzését és a természet erőforrásainak mértékletes használatát, az ökológiai rendszerek fenntartását.

https://hu.wikipedia.org/wiki/Term%C3%A9szetv%C3%A9delmi_Vil%C3%A1gsz%C3%B6vets%C3%A9g [2024. 03. 15.]

⁶ ICCROM: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Kulturális Értékek Megőrzését és Helyreállítását Célzó Kutatások Nemzetközi Központja) 1959-ben jött létre azzal a céllal, hogy a védett helyszínek állagmegóvására és helyreállítására vonatkozó szakmai anyagokat készítsen. Hazánk 2017 óta tagja.

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Vil%C3%A1g%C3%B6r%C3%B6ks%C3%A9g> [2024. 03. 15.]

A **vallási turizmusban résztvevőket motivációjuk** szerint csoportosítva az e-Travel.com⁷ egy blog bejegyzésében az alábbi négy csoportot különbözteti meg:

- hálából, vagy a bűnbocsánat kérés céljából utazók;
- lelki üdvözülést keresők (érdemszerző jócselekedet, megvilágosodás, halál előtti megbékélés keresése);
- vallási eseményekre, ünnepekre utazók;
- találkozás más hívőkkel, ezáltal a saját hit megerősítése (a „tartozom valahová”, a „nem vagyok egyedül” érzés, szükséglet kielégítése). [URL⁴]

Ezt erősíti meg illetve bővíti ki a Katolikus Lexikon „búcsújárás” szócikke, amely a búcsújárás indítékeként sorolja fel a vezeklést, a hálaadást, a kérést (gyógyulás, nyomorúságtól való szabadulás), a közösségi élmény utáni vágyat valamint a világjárás, világlátás, idegen tájak és emberek megismerését, kereskedést, ismerkedést.

Zarándoknak tekintem a szakdolgozatomban azt a személyt – Pusztával egyetértve – aki „*egy-egy kegyhelyre utaztában érdeklődés nélkül halad el turisztikailag érdekes helyek mellett, sőt magának a kegyhelynek ezen oldala sem érdekl.* [...] *lemond evilági élvezeteiről, [...] kényelmetlenséget vállal.*” Belátható, hogy napjainkban vállaltan ilyen céllal utazót, és főleg ide, **Tokaj-Hegyaljára ilyen céllal utazót** nagyobb számban talán csak Bodrogkeresztúr, vagy más települések **zsidó** vallási emlékhelyeire érkezők között találunk.

A spektrum másik véglete – ugyancsak Pusztai tanulmánya szerint – a **turista**, aki a kegyhelyeket „*csak és kizárólag turisztikai célpontként keresi fel.* [...] *cselekvése e helyen sem tér el attól, amit utazása más állomásainál megfigyelhettünk.* [...] *már-már hedonista módon keresi a vágyait beteljesítő örömeiket. Nem enged kényelméből sem. Hisz >>ugyan miben más ez az út vagy ez a hely*”<<” Véleményem szerint „vegytisztán” ilyen embert is csak elvétve találni, mert a hely szelleme, a többi ott lévő hatással lesz rá, és tiszteletben fogja tartani a többséget, moderálni fogja viselkedését.

Turisztikai termék: az ENSZ Turisztikai Világszervezete (UNWTO) szerint *”tárgyi és immateriális elemek kombinációja, mint például természeti, kulturális és ember alkotta erőforrások, látnivalók, létesítmények, szolgáltatások és tevékenységek egy adott érdeklődési téma körül, amely a desztináció magját jelenti. Átfogó látogatói élményt és marketingmixet hoz létre, beleértve az érzelmi szempontokat is a potenciális vásárlók számára. Árazása és értékesítése elosztási csatornákon keresztül történik, és életciklusa van.”* [URL⁵]

⁷ Az USA-ban, Floridában bejegyzett cég, amely elsősorban hajós körutazásokkal, szálláshely közvetítéssel, autóbérléssel foglalkozik.

Ettől egy jóval egyszerűbb megfogalmazást találtam Gonda Tibornál (Gonda, 2016), aki szerint a turisztikai termék egy olyan **komplex szolgáltatáscsomag**, amelyet a turista az utazása során és az adott fogadóterületen történő tartózkodása alatt igénybe vesz. A szakdolgozat terjedelmi korlátai miatt ezt a komplex szolgáltatáscsomagot vizsgálom a továbbiakban a vallási turizmus tekintetében.

Az ENSZ Turisztikai Világszervezete (UNWTO) az Utrechtben, 2016. október 5-7. között tartott konferenciáján a vallási turizmust **a kulturális megértés katalizátorának** nevezte. Taleb Rifai a Turisztikai Világszervezet általános titkára szerint *„A vallási turizmus az egyik mozgatórugója annak, hogy a különböző háttérű embereket egy közös cél, a tárgyi és immateriális természeti örökségek csodálata és védelme érdekében hozza össze.”* [URL⁶]

Utazási trendek a vallási turizmusban

Előre kell bocsátani, hogy legalább két okból **nehéz mérni** a vallási célzattal utazók számát. Egyrészt **nincs pontosan definiálva, hogy ki tekinthető vallási célzattal utazónak** (csak a zarándok, vagy a vallási helyszíneket azok művészeti, kultúrtörténeti értékei miatt felkeresők is); másrészt **nem biztos, hogy** minden vallási célzattal utazó nyíltan **felvállalja ezt a motivációt**.

A Verified Market Reports 2024. februárjában közzétett kutatása szerint a világ vallási turizmusának piaci értéke 2023-ban 181,6 Mrd USD volt, amely **2030-ra várhatóan évente átlagosan 8,4%-kal növekedve** elérheti a 321,6 Mrd USD-t. Az utazók személyre szabott, lebilincselő, erős spirituális élményeket keresnek, amelyeket az alábbi módokon kívánnak elérni: vallási helyszíneken végzett önkéntes munka; lelki vezetővel történő elvonulás; és speciálisan tervezett túrák. [URL⁷]

A **magyarországi** vallási turizmus számait tekintve a Központi Statisztikai Hivatal **beutazást** vizsgáló adatsoraiban (beutazások száma és a hozzájuk kapcsolódó kiadások az utazási célok szerint) **2019 előtt csak becsülik, azt követően már hivatalosan is vizsgálják** a **„Vallás, zarándoklat”** motivációt a magán jellegű utazásoknál. A számokat nézve azonban látható, hogy mind az egy napos, mind a több napos beutazások esetében **elenyésző** (0,5% körüli) a vallási indíttatás aránya. 2020 előtt az ilyen jellegű utazások nagyrészt egyetlen napra korlátozódtak. A többnapos utazások esetén az átlagos tartózkodási idő csökkenő tendenciát mutat (5 éj/főről 3 éj/főre) a vizsgált időszakban. Az egy napos vallási utazások költségi aránya a 0,5%-át sem éri el az összes egy napos utazások költségének; a

többnapos vallási utazások költsési aránya 0,5-1,0% között mozog a több napos utak összes költségéhez képest (lásd melléklet 1.sz. táblázat).

Véleményem szerint azonban az adatgyűjtés nem elég következetes. A beutazások **közlekedési módjainak és az utazás motivációjának együttes vizsgálatakor** [URL⁸] a vallási turizmus, mint motiváció a „További magánjellegű utak (tanulás, vallás, vadászat, egyéb magánjellegű utak)” kategóriába van besorolva. Amint az a kategória megnevezéséből is látszik, **több motivációval összevontan szerepel**, így nem derül ki konkrétan **a vallási célú utazások száma**, sem a tartózkodási idő, sem a költség nagysága.

Belföldi utazások esetén a KSH egyáltalán nem vizsgálja a vallási motivációt. „A többnapos, turisztikai célú belföldi utazások száma és időtartama az utazás célja és a tartózkodási idő szerint” táblázatban [URL⁹] motivációs elemként az alábbiak szerepelnek: Üdülés, szórakozás, pihenés; Ismerős meglátogatása; Iskolai tanulmányút, tábor; Egészségmegőrzés; Kulturális rendezvény, sportrendezvény; Hobbijellegű munkavégzés; Hivatalos cél; Egyéb.

A KSH **külföldre történő utazásokra** vonatkozó adatgyűjtését vizsgálva megállapítható, hogy **sehol nem szerepel a vallási utazás, zárandokalt motivációra** vonatkozó információ. Sem a kiadások összetételében [URL¹⁰], sem a célországi bontásban [URL¹¹], sem az úti cél típusai között [URL¹³]. Meglátásom szerint így a Magyar Turisztikai Ügynökség által előszeretettel hangoztatott „adatvezérelt turizmus” (amelynek célja az adatokra épülő marketing- és értékesítési kampányok tervezése, a térségi márkák kialakítása és a kiemelt együttműködési lehetőségek feltárása) ezen a téren nehézségekbe ütközhet.

A Magyar Turisztikai Ügynökség **Tokaj-Nyíregyháza térségét vizsgáló legfrissebb trendriportja** szerint „2024 januárjában 19 ezer vendég érkezett a Tokaj és Nyíregyháza turisztikai térségbe, ahol közel 44 ezer vendégéjszakát töltöttek el a szálláshelyeken. A vendégforgalom 75%-a belföldiekhez volt köthető. [...] A külföldi vendégszám 21%-kal, a vendégéjszakák száma 27%-kal emelkedett 2023 azonos hónapjához képest.” A jelentés szerint a térség **leglátogatottabb települései** sorrendben Nyíregyháza (16 ezer vendégéjszaka), Sátoraljaújhely és Tokaj 4-4 ezer, Sáropatak 2 ezer és Tarcal 1,8 ezer vendégéjszakával. A térség legfontosabb **küldőpiacai**: Ukrajna, Románia, Szlovákia, Németország és az Amerikai Egyesült Államok voltak 2024. januárjában.

A vendégek **korcsoportos** megoszlása szerint első helyen a 45-54 év közöttiek szerepelnek (a vendégek 23%-a), majd a 35-44 évesek (20%) és a 25-34 év közöttiek (16%) következtek. [URL¹³]

A jelentés **nem vizsgálja az utazás motivációját**, feltételezéseim szerint Nyíregyháza vendégforgalmát Sóstó Gyógyfürdő, Aquarius Élményfürdő, illetve a Nyíregyházi Állatpark generálta. Sátoraljaújhelyen a Zemplén Kalandpark, esetleg az USA-ból érkezett zsidó turisták adhatták a vendégek nagy részét.

A Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0., annak kiegészítésének vallási turizmusra vonatkozó elképzelései,

Nemzeti Vallásturizmus Tanács és a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Terv

A Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0. és kiegészítő dokumentuma

A 2017-ben elfogadott, majd 2021-ben felülvizsgált és 2030-ig szóló **Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0.** (továbbiakban NTS 2.0.) **5. fejezete** foglalkozik a magyarországi vallási turizmus témakörével. A dokumentum szerint „*a vallási turizmus missziója, hogy találkozási lehetőséget biztosítson Istennel, egymással és önmagunkkal. [...] közösségeink és az egyének személyes testi, lelki és szellemi fejlődéséhez járul hozzá – alkalmat ad arra, hogy felfedezzék vallási és kulturális történelmünket [...]*”. Fontos szerepe van az identitás megerősítésében és megőrzésében; és elérendő cél, hogy a vallási turizmus a hazai turizmus kiemelten hangsúlyos elemévé váljon, illetve, hogy hazánk vallási értékkincsét az országon kívül is megismerjék. [URL¹⁴]

Az összefoglaló megállapítja, noha kiemelkedő a vallási értékkincs kínálat - adódik a kérdés, hogy mihez képest, és összemérhetők-e egyáltalán a vallási értékek – ez mégsem kap megfelelő figyelmet sem belföldi, sem nemzetközi szinten. A látogatók számára nehezen fellelhető, nincs átfogó adatbázisa és hiányosak az infrastrukturális feltételek. Taglalja a szervezeti, intézményi és képességbeli előfeltételek hiányát, a vallási turizmus szektor teljesítményének adathiányosságát.

„A vallásturisztikai terv öt nagy stratégiai feladata a népszerűsítés bel- és külföldön, az alapfeltételek biztosítása, élmények szervezése, szervezeti feltételek biztosítása és a nemzetközi események kiaknázása. [...] A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 ágazati programjaként 2020-ban került sor a Nemzeti Vallásturizmus Intézkedési Terv (NVIT) kialakítására. Az NVIT által kitűzött célok szerint a vallásturizmusnak 2030-ra a hazai turizmus kiemelten hangsúlyos elemévé kell válnia.”[URL¹⁵]

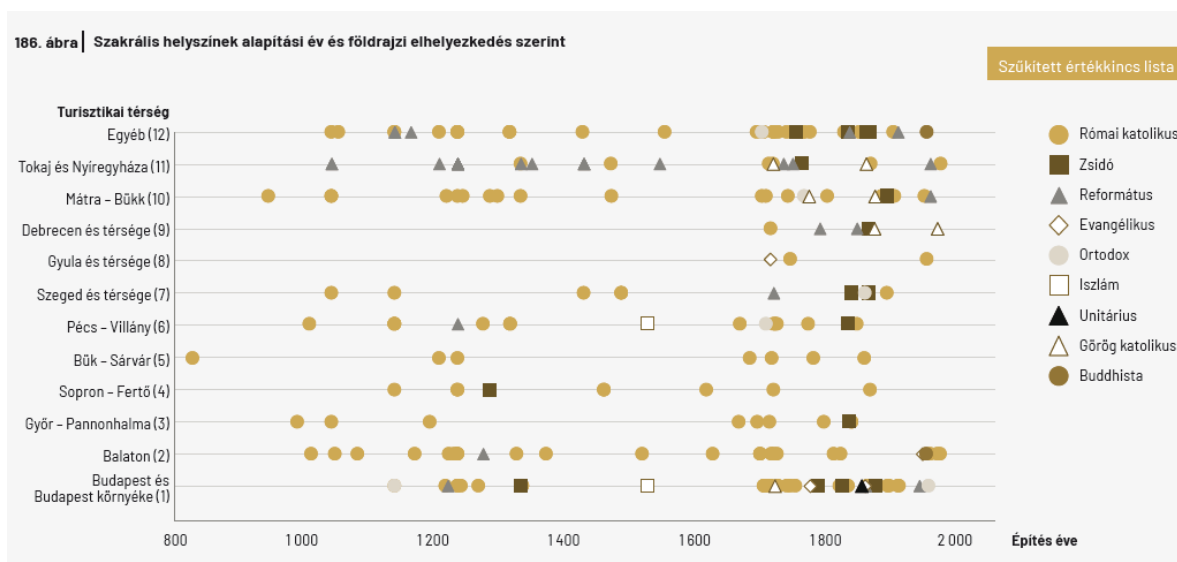
Ezek megoldására az **NTS 2.0. alapelveket, stratégiai irányvonalakat és konkrét intézkedéseket határoz meg, de nem rendel hozzá konkrét megvalósítási határidőket.**

Budapest és környéke után a Tokaj és Nyíregyháza turisztikai térségben található a legtöbb kiemelt vallási értékkincs (28 db, amely a turisztikailag relevenáns 277 kiemelt értékkincs 10%-át jelenti). **Tokaj-Hegyalján halad a zászlóshajó értékkincsnek minősülő Csodarabbik útja**, valamint térségünkben halad a Mária Út és a Szent Erzsébet út egy része is. A Tokaj-hegyaljai borvidék településeinek további vallási értékeit a dolgozat következő részében ismertetem.

A NTS 2.0.-ban található 186. ábrájáról leolvasható, hogy a Tokaj-és Nyíregyháza térség szakrális elemei az Árpád korig nyúlnak vissza, és rendkívül sokszínűnek mondhatók.

1.ábra

Szakrális helyszínek alapítási év és földrajzi elhelyezkedés szerint

Forrás: Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0. p. 356.

A 2023. januárjában elkészült NTS 2.0. Kiegészítés nevű dokumentum lényegében nem foglalkozik a vallási turizmus kérdéskörével, csupán visszautal az NTS 2.0.-ra és az abban kidolgozott vallásturizmus alágazati stratégiájára. Konkrét intézkedéseket, határidőket itt sem találtam.

2021. december 1-én a kormány, a történelmi egyházak és a Magyar Turisztikai Ügynökség összefogásával megalakult a **Nemzeti Vallásturizmus Tanács**, melynek **feladata, hogy a turizmus és az egyház közötti együttműködési lehetőségeket feltárja és fejlessze.**

Az 1695/2022. (XII. 30.) Korm. határozat a **Nemzeti Vallásturizmus Intézkedési Terv** elfogadásáról és a megvalósításához szükséges egyéb intézkedésekről (hatályos: 2023. 03. 29. – 2032. 12. 31.) **5 947 330 800 forintot biztosít vallásturisztikai támogatásokra** a központi költségvetésből [URL¹⁶]. Ezen jogszabály 1.1. pontja szerint a kormány „*megtárgyalta és elfogadta a részére bemutatott Nemzeti Vallásturizmus Intézkedési Tervet*”. A mérvadó hazai turisztikai szakmai oldalakat megvizsgálva elmondhatom, hogy ilyen címmel **konkrét dokumentum még jelen dolgozat készítésekor sem érhető el.** A hivatalos álláspont szerint: „*a Turizmus 2.0 dokumentumba integrálva 2021. tavasza óta nyilvánosan is megtalálható a vallásturizmussal összefüggő stratégia*”. [URL¹⁷]

A fent említett Kormány határozatot módosították (1104/2023. (III. 29.) Korm. határozat) [URL¹⁸], majd azt is hatályon kívül helyezték [URL¹⁹].

Szakedolgozatom írásakor **a vallásturisztikai támogatások kezelő szerve a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.** „*A támogatás biztosítása 2023. évben pályázati rendszeren kívül kérelemre hozott egyedi döntés alapján, támogatói okirat kiadásával történik.*” [URL²⁰] Támogatási kérelmet a 2011. évi CCVI. törv. 10-11. §-a szerinti egyházi jogi személyek, valamint határon túli egyházi szervezetek adhatnak be. [URL²¹]

A támogatások „*kizárólag a támogatói okiratban meghatározott támogatott tevékenység megvalósítására, és a támogatói okirat részét képező költségtervben, illetve szakmai programban meghatározott feladatok és tevékenységek fedezetére*” használható fel. [URL²²]

A **szakmai programban** az azonosító adatok mellett maximum 1 oldalban kell bemutatni a támogatandó tevékenységet (célok, tevékenységek, időterv, programelemek, célcsoport, helyszín megadásával). Emellett röviden vázolni kell a támogatott tevékenység megvalósításának adatait (tervezett kezdés- és befejezés időpontja; helyszín; a várható hasznosulást a megvalósítási időszakban, illetve azt követően; a támogatott tevékenység tervezett megvalósítási ütemét; valamint az esetleges alprojekteket).

A **költségtervben személyi jellegű ráfordítások** (pl. bruttó munkabér, tiszteletdíj, honorárium, ösztöndíj, reprezentációs költség, munkaadót terhelő járulék); **dologi kiadások** (anyagköltség, készletbeszerzés, szolgáltatások, adók, illetékek), valamint **beruházási,**

felújítási kiadások (pl. immateriális javak-, földterület-, épület vásárlása és/vagy építése; gép beszerzés-, egyéb tárgyi eszközök vásárlása vagy előállítása) **számolhatók el.**

Egyetlen mondatban összefoglalva: **gyakorlatilag bármilyen vallásturizmussal összefüggésbe hozható tevékenységre lehet támogatást igényelni.**

2023-ban 26 kedvezményezett összesen 97,94 millió Ft támogatást kapott. A legkisebb összeg 2 millió Ft, a legmagasabb támogatás 7 millió Ft volt. Tokaj-hegyaljai települések közül **a Mádi zsinagógát bemutató nyomtatott album** elkészítésére kapott támogatást (3 millió Ft) a budapesti székhelyű Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (Statusquo Ante).[URL²³]

Ezidáig két **Nemzeti Vallásturizmus Fórumot** tartottak. Az elsőt 2022. március 22-23-án Esztergomban, amelynek célja egy olyan szakmai együttműködési hálózat megteremtése volt, amely a hatékonyabb fejlesztéseket és működtetést segíti elő. A II. Nemzeti Vallásturizmus Fórumnak Debrecen adott helyet 2023. november 27-28-án. A rendezvény témái az egyházi értékkincsek turisztikai terméké fejlesztésének elméleti és gyakorlati kihívásait és lehetőségeit, valamint az együttműködés és a jó gyakorlatok megosztásának fontosságát érintették [URL²⁴]. Sajnos ezekről a konferenciákról – a sajtóközleményeket leszámítva - **nem találtam semmilyen kiadványt.**

Tokaj-Hegyalja története, kiemelten az egyes vallások, felekezetek megjelenésére

A Tokaj-hegyaljai borvidék történetét nehéz röviden összefoglalni. Kedvező földrajzi helyzete és adottságai miatt már az őskor óta lakott (pl. a rézkorból származó Bodrogkeresztúri kultúra és leletei). Az idő múlásával folyamatosan változott az itt élő lakosság száma és vallási összetétele.

A térség királyi birtok (pl. Könyves Kálmán tarcali zsinata 1100 körül), majd a tatárjárást követően IV. Béla vallonokat telepít a környékre. A XVI. században megindult reformációig a vidék gyakorlatilag **katolikus**. Az ország három részre szakadása után – mivel Tokaj-Hegyalja a Habsburg Birodalom, Erdély és a török hódoltság határán feküdt - szinte állandósultak a békésebb, vagy erőszakosabb felekezet-váltások, templomcserék (katolikusból református, majd újra katolikus). Sokszor egész falvak tértek át az új, akkor még **lutheri, később kálvinista hitre**, vagy katolizáltak attól függően, mi jelenthette túlélésük zálogát.

A Rákócziak engedélyezték birtokaikon az **ortodox görög** (balkáni) kereskedők letelepedését, akik a XVIII. századtól kezdve Erdőbényén, Tolcsván, Tarcalon és Tokajban jelentettek egyre nagyobb kereskedelmi tényezőt (Diószegi, 2002).

A felvidékről jelentős számban **evangélikus vallású tótok**, a Kárpátaljáról **görögkatolikus rutének** (ruszinok) érkeztek a szőlőkbe napszámos munkára.

A Szatmári béke (1711) után a Rákóczi birtokokat Bécs elkobozta, és a Kamara lett a térség kegyura. Ekkor megindult egy kisebb újra-katolizáció (kapucinus szerzetesek költözése Tokajba, Hercegkútra és Rátkára **sváb telepések** meghívása), illetve megjelent a térségben az Orosz Cári Borvásárló Bizottság, amelynek tagjai szintén az ortodox hitet gyakorolták.

1609-ben már feljegyezték egy mádi szüreten, hogy a **zsidók** maguk szüreteltek és töltötték a hordókat és ezt követően megindult lassú, több hullámban lezajlott betelepülésük is a galíciai területek felől (a mai Lengyelország, Ukrajna) (Zelenák, 1999).

Lengyelország 1782. évi felosztását, és a lengyel borpiac összeomlását követően a görög kereskedők az egyre jobban kiépülő Pestre, Pozsonyba, Bécsbe költöztek (a városfejlesztés nagyobb haszonnal kecsegtetett, mint az exportpiac nélkül maradt Hegyalja), az itt maradók lassan kihaltak, vagy beolvadtak. A cári birodalom is a lengyelek leverésére koncentrált a tokaji bor vásárlása helyett, és a térség kereskedelmének irányítását átvették a zsidók.

Az 1848-49-es események, de még inkább a XX. század történései nagy változásokat hoztak. A térség zsidó lakossága szinte teljesen a holokauszt áldozata lett, de a többi vallási felekezet sem gyakorolhatta szabadon hitének megvallását.

Megvizsgáltam a Központi Statisztikai Hivatal vallási hovatartozásra vonatkozó legutóbbi három népszámlálási adatait. [URL²⁵]

1.sz. táblázat

Népszámlálások alkalmával a Tokaj-hegyaljai borvidék lakosainak (fő) vallási hovatartozásra adott válaszai 2001-2022 között

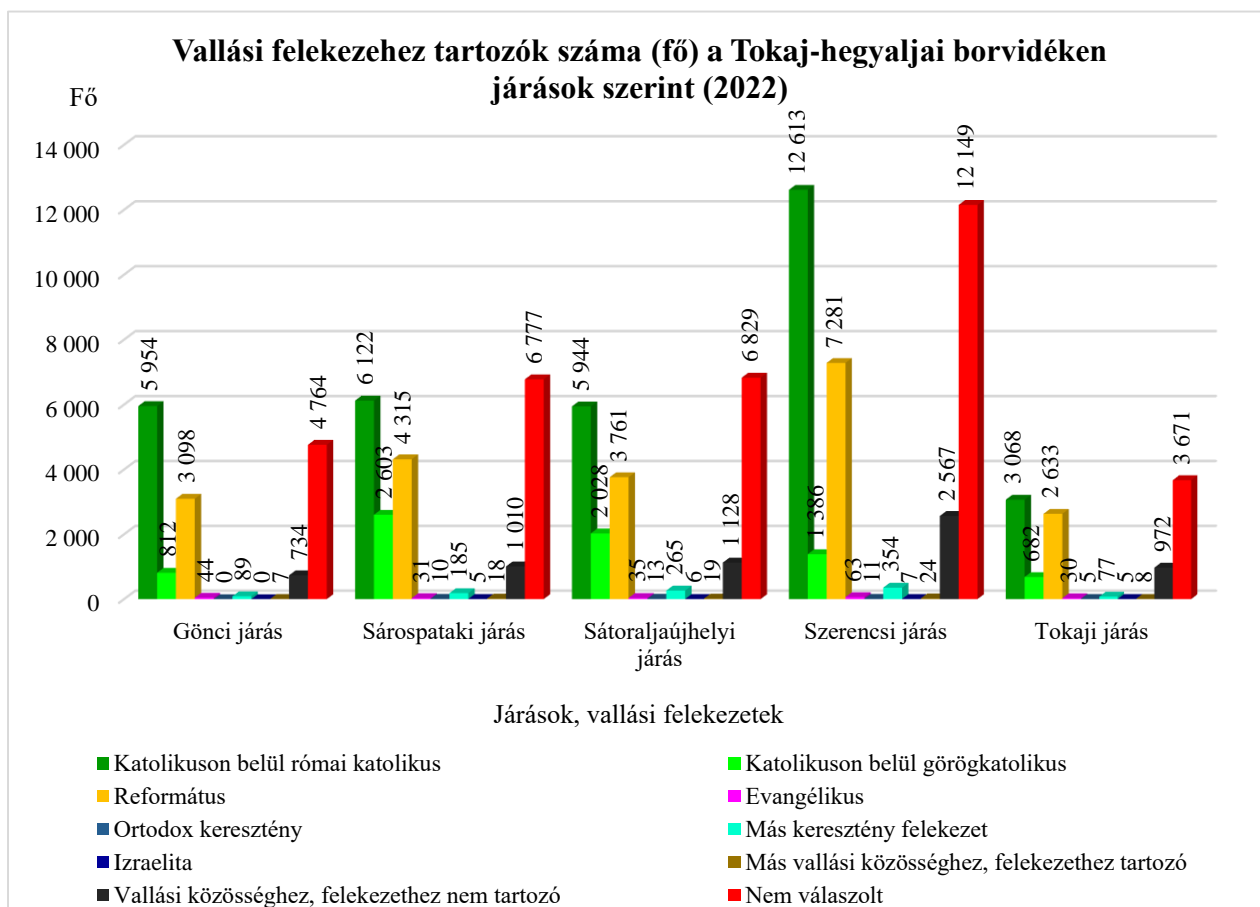
Válasz lehetőség	A népszámlálás éve		
	2001	2011	2022
Katolikus	80 464	57 616	41 833
Református	37 633	27 679	21 088
Evangélikus	376	238	203
Ortodox keresztény	26	26	39
Más keresztény felekezet	836	1 160	970
Izraelita	25	10	23
Más vallási közösséghez, felekezethez tartozó	50	131	76
Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozó	5 061	7 238	6 411
Nem válaszolt	7 716	24 614	34 190
ÖSSZESEN	132 187	118 712	104 833

Forrás: KSH népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

Az 1. sz. táblázatból kiolvasható, hogy a borvidék településein a vallási hovatartozásra választ adók száma csökkenő tendenciát mutat. A katolikus és református felekezetűek száma a vizsgált 21 év alatt 48,01%-kal illetve 43,96%-kal csökkent. Ez részben elvándorlással, részben a halálozási adatok növekedésével magyarázható. Szembe tűnő, hogy egyre többen vallották magukat „Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozónak” (26,67%-os növekedés 2001-ről 2022-re). Kirívó, hogy majdnem megötszöröződött (!) a kérdésre nem válaszolók száma, ez azonban nem egyértelműen jelent elvallástalanodást, ettől még gyakorolhatják hitüket.

A 2022-es népszámlálás adatai alapján készült az 2. sz. ábra, amely a különböző vallási felekezetekhez tartozók számának alakulását mutatja a borvidéken, járások szerinti bontásban:

2.sz. ábra

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

Nem könnyíti meg a vizsgálatot, hogy a Tokaj-hegyaljai borvidék 27 települése a Központi Statisztikai Hivatal felosztása szerint 5 járáshoz tartozik. A Gönci és Sátoraljaújhelyi járássokba mindössze egy-egy, a Sárospataki járásba 9, a Szerencsi járásba 8, a Tokaji járásba pedig 7 település tartozik.

A vállaltan római katolikusok száma a Szerencsi járásban kiemelkedő (12 613 fő), és érdekes megfigyelni, hogy a hagyományosan református térségnek tartott Sárospataki járás, a 9 településével összesen is csak a második – a Szerencsi járás után – a hívek számát tekintve. A görög katolikusok viszonylag nagyobb számban a Sárospataki járásban és Sátoraljaújhelyen vannak. Az evangélikus, az ortodox keresztény és az izraelita vallásúak száma az összes térséget együttvéve is elenyésző.

A Tokaj-Hegyaljai borvidék közelében Miskolcon, Nyíregyházán és Debrecenben van zsidó hitközség. A tokaji hitközség elnöke nem tud vállaltan zsidó közösségekről a dolgozatban vizsgált 27 településen a tokaji néhány főt leszámítva.

Tokaj-Hegyalja vallásturisztikai értékeinek bemutatása

A Tokaj-hegyljái borvidék templomai, imahelyei

Ebben a fejezetben a szakdolgozat terjedelmi korlátai miatt összefoglaló jelleggel mutatom be a Tokaj-hegyljái borvidék 27 településének templomait. Külön-külön összegyűjtöttem a római- és görögkatolikus (2. és 3. sz. táblázatok), valamint a református (4. sz. táblázat), az evangélikus és a zsidó felekezetek (5. sz. táblázat) napjainkban is működő templomait, imahelyeit. Célom az volt, hogy **feltérképezem, a borvidék egyes településein milyen felekezetű templomok**, imahelyek vannak, és azok **mikor épültek**. A művészettörténeti, egyéb képzőművészeti értékekkel most nem foglalkozom.

A katolikus templomok esetében feltüntettem a templomok címünnepeit (titulusait), az ünnepek időpontjait is, mert ekkor várható az adott településen jelentősebb számú zarándok.

Az egyes felekezeteknél szereplő „A templom építésének, vagy legújabbkori állapotának felszentelési éve” kifejezést szándékosan választottam. Sok templom már az Árpád-korban létezett, de a természeti események (földrengések – 1740; 1834; tűzvészek, árvizek), a történelem viharai és a felekezeti villongások ezeket sem kímélték. A számtalan átépítés, felújítás, (más helyen történő) újraépítés miatt sok évszám van egy-egy templom történetében. Ezért a jelen korunkhoz legközelebbi, ismert végleges állapot létrejöttét igyekeztem feltüntetni. A toronnyal való bővítéseket nem vettem figyelembe, mivel azok nem „kötelezően építendő” részei egy templomnak.

Az oldallagosan ellátott települések és filiák tekintetében fenntartom a tévedés jogát, mivel az egyházmegyék sem frissítik napi rendszerességgel az adatbázisukat, és az sem mindegy, hogy csak anyakönyvileg és egyéb adminisztratív szempontból tartozik egy-egy község az ellátó plébánia / paróchia alá, vagy tényleges szolgálatot is el kell látni (szentmisék és egyéb szertartások).

2.sz. táblázat

A Tokaj-hegyaljai borvidék római katolikus templomai, kápolnái

Ssz.	Település	A templom titulusa (címünnepe)	A templom építésének, vagy legújabbkori állapotának felszentelési éve	Oldallagosan ellátja az alábbi településeket, vagy filiája	Fenntartó esperesi egyházkerület
1.	Abaújszántó	Gyümölcsoltó Boldogasszony (márc. 25.)	1400	Abaújkér, Pere, Boldogkőújfalu	Gönci
2.	Bekecs	Nagyboldogasszony (aug. 15.)	1930		Szerencsi
3.	Bodrogkeresztúr	Szt. Kereszt felmagasztalása (szept. 14.)	1200; 1481	Szegi	Szerencsi
4.	Bodrogkisfalud	Szt. Anna (júl.26.)	1929		Sárospataki
5.	Bodrogolaszi	Szentháromság (Pünkösöd utáni vasárnap)	1201	Sárazsadány	Sárospataki
6.	Erdőbénye	Szt. György vértanú (ápr. 23.)	1648	Baskó, Sima	Sárospataki
7.		Napbaöltözött Asszony kápolna ⁸	2008		
8.	Erdőhorvát	Szent Kereszt felmagasztalása (szept. 14.)	1787	Háromhuta, Komlóska	Sárospataki
9.	Golop	Szűz Mária Szent Neve (szept. 12.)	1886		Szerencsi
10.	Herceggút	Kisboldogasszony (szept. 8.)	1847	Makkoshotyka, Bodrogolaszi	Sárospataki
11.		Feltámadás kápolna ⁹	2010		
12.	Legyesbénye	Jézus Szíve (pünkösöd utáni második vasárnapot követő péntek)	1902		Szerencsi
13.		Zalay kápolna ¹⁰	1904		

⁸ a Béres szőlőbirtokon található

⁹ a Gombos-hegyi pincesoron a Kálvária végén, egyben kilátópont is

¹⁰ a legyesbényei temetőben a Zalay család kriptája

14.	Mád	Szentháromság (Pünkösöd utáni vasárnap)	1525		Szerencsi
15.		Szent Kereszt felmagasztalása (szept. 14.)	1736		
16.	Makkoshotyka	Sarlós Boldogasszony (kápolna) (júl.2.)	1911		Sárospataki
17.	Mezőzombor	Szt. Mihály főangyal (szept.29.)	1779		Szerencsi
18.	Monok	Sarlós Boldogasszony (júl.2.)	1814	Legyesbénye, Megyaszó	Szerencsi
19.		Szent Kereszt felmagasztalása (Kálvária-kápolna, szept. 14.);	1910		
20.		Szt. Orbán pápa - Andrássy Kastély (iskola) kápolna (máj. 25.) ¹¹	1760-80	<i>önkormányzati tulajdon</i>	
21.	Olaszliszka	Nagyboldogasszony (aug. 15.)	1332	Szegilong, Szegi, Vámosújfalú	Sárospataki
22.	Rátka	Sz. Anna (júl.26.)	1807	Golop, Tállya	Szerencsi
23.	Sárazsádány	Jézus Szíve (pünkösöd utáni második vasárnapot követő péntek)	1943		Sárospataki
24.	Sárospatak	Szeplőtelen Fogantatás (vártemplom) (dec. 8.)	1492	Józseffalva, Apróhomok, Dorkó, Györgyarló, Rózsás tanya, Vajdácska, Végardó (gk) ¹² , Károlyfalva, Tiszacsermely	Sárospataki
25.		Szűz Mária Szent Neve kápolna (Józseffalva; szept. 12.)	1885		
26.	Sátoraljaúj-hely	Szt. István király (aug. 20.)	1795	Széphalom, Bodroghalom, Rudabányácska, Kisbózsva, Vilyvitány, Alsóberecki	Sátoraljaúj-hely-Bodroγκőzi
27.		Nagyboldogasszony (Piarista templom) (aug. 15.)	13. sz.; 1716		
28.		Szt. István Kápolna (Magyar Kálvária, aug. 20.)	1938		

¹¹ Eredetileg Szent Kereszt felmagasztalására volt szentelve. 1944-ben itt találták meg Magyarország egyik legrégebbi Szent Kereszt ereklyéjét. [URL²⁶]

¹² A gk rövidítés feloldása: görögkatolikus

29.	Sátorajjájhely	Jézus Szíve templom (Széphalom; pünkösd utáni második vasárnapot követő péntek)	(?) ¹³		
30.		Bessenyei-Szerviczky (temető) kápolna és kriptá	1901(?)		
31.	Szegi	Krisztus Király (advent első vasárnapját megelőző vasárnap)	1994		
32.	Szegilong	Árpád-házi Szt. Erzsébet (nov. 19.)	1880		Sárospataki
33.	Szerencs	Kisboldogasszony (szept. 8.);	1764	Bekecs, Ond, Taktaszada, Taktaharkány	Sárospataki
34.		Szt. József (Szt. József, a munkás; máj. 1.)	2003		
35.	Tállya	Sz. László király (jún. 27.)	1200 és 1757		Szerencsi
36.	Tarcal	Urunk mennybemenetele (húsvét után a 40. nap)	1766	Mád, Mezőzombor, Prügy, Csobaj	Szerencsi
37.		Szt. Teréz kápolna (okt. 15.) ¹⁴	1749-50		
38.	Tokaj	Jézus Szíve (pünkösd utáni második vasárnapot követő péntek)	1912	Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Tiszaladány, Tiszatardos	Szerencsi
39.	Tolcsva	Kisboldogasszony (szept. 8.)	1437	Vámosújfalu, Erdőbénye, Erdőhorváti	Szerencsi
40.		temetőkápolna	(?)		
41.	Vámosújfalu	Szent István király kápolna (aug. 20.)	20. sz.		Sárospataki

Forrás: <https://eger.egyhazi.hu/> és <https://kapolnak.hu/hu/borsod-abauj-zemplen-megyei-kapolnak#p59> alapján saját szerkesztés

¹³ (?) feloldása: az évszám ismeretlen, vagy bizonytalan

¹⁴ a Degenfeld szőlőbirtokon található

Az 2. sz. táblázatban bemutatott **római katolikus** templomok, vagy kápolnák nagy része középkori, vagy XVIII.-XIX. századi építésű. Titulusaikat tekintve 12 valamilyen **Mária ünnepre van szentelve** (de inkább feltételezem a „Mária országa”-hagyomány, mintsem a kádárok pártfogójaként tekintett Boldogságos Szűz Mária tisztelete miatt), 12 pedig valamelyik szent, vagy vértanú ünnepén tartja búcsúját. De ezek közül **a szentek és vértanúk közül csak kevesen köthetők a szőlőműveléshez, borkészítéshez** (a kádárok védőszentje többek között Szt. Mihály főangyal - Mezőzombor, Szt. Anna - Rátka és Bodrogkisfalud; a földművesek patrónusa Szt. György- Erdőbénye. Noha **a köztudat elsősorban őket sem ezekhez a tevékenységekhez társítja**).

A Tokaj-hegylajai borvidéken mindössze egyetlen kápolna, a monoki Andrassy kastély kápolnája van **Szt. I. Orbán (pápa) tiszteletére szentelve, akit a borász társadalom védőszentként tisztel**. Ezen kívül lehetne (de nincs nagy) kultusza

- a szőlőcsőszök védőszentjének (Zaragozai Szt. Vince – jan. 22.)- habár Tokajban 2012. óta minden évben megrendezik a Vince napi szőlő- és újbor-szentelést (véleményem szerint azonban inkább a „legyen valami program”, mint a vallásos indíttatás motiválja);

- a borászok több pártfogójának (Szt. Donát – aug. 7., Tours-i Szt. Márton – nov. 11.; Noyoni Szt. Medárd – jún. 8.);

- a kádárok segítőinek (többek között a Boldogságos Szűz Mária, Szt. Mihály főangyal – szept. 29., Szt. Anna – júl. 26., Szt. Barnabás apostol – jún. 11., Szt. Flórián – máj. 4., Názáreti Szt. József – márc. 19.);

- a bognár (kerékgyártó, szekérgyártó) mesterek védőszentjeinek (pl. Szt. Borbála – dec. 4., Alexandriai Szt. Katalin – nov. 25.);

- a borkereskedők patrónusainak (pl. Mürai Szt. Miklós – dec. 6., Bűnbánó Szt. Mária Magdolna – júl. 22, Maastrichti Szt. Amand – febr. 6.);

- a vincellérek segítőinek (pl. Szt. Bertalan apostol – aug. 24., Párizsi Szt. Genovéva – jan. 3., Augsburgi Szt. Ulrik – júl. 4.)

- a térségre jellemző mesterségek, iparos emberek védőszentjeinek pl. halászok, csónakosok, kereskedők, földművesek, napszámosok, fuvarosok, hajósok, kosárfonók, kőfejtők, stb. (Vas, é.n.)

Tályaán hagyománya van **Szent Vencel** ünnepének¹⁵ (szept. 28.). A templomban – a Dunától keletre csak itt – található egy **Franz Anton Maulbertsch festette oltárkép**,

¹⁵ A legenda szerint az Oltáriszentség iránti tiszteletét azzal is kifejezte, hogy apródaival maga aratta, csépelte és örölte a búzát, amiből ostyát sütöttek, és szüretelte, préselte a szőlőt, ami borként aztán az oltárokra került. Később emiatt lett a szőlők kedvelt és tisztelt patrónusa. (BH, 2023)

amelynek címe: Szent Vencel szüretel. Ezen a napon koszorúkkal, szőlőfürtökkel díszítik a templom hajóját, a szentmisén megáldják a borászok palackjait. Az **1600-as évek óta** minden ősszel lezajló, **az országban és Európában egyetlen ilyen jellegű eseményként tartják számon a szőlős búcsút** (Vinoport, 2015)

Szembe ötlő lehet, hogy két templom (Bodrogkeresztúr és Erdőhorváti) és két kápolna (Monok, kálvária ill. Mádon a temetőkápolna) is a **Szent Kereszt** felmagasztalásának napján ünnepel és dülők is viselik a Szentkereszt elnevezést (Tarcal), ill. Kereszt-dülő (Hercegkút).

1. kép: a monoki Andrassy kastély kápolnája

Fotó: Szegedi Márta, 2022.

2. kép: Szt. I. Orbán (pápa) csontereklyéje a monoki Sárlos Boldogasszony templomban

Fotó: Szegedi Márta, 2024.

A Tokaj-hegyaljai borvidék **görögkatolikus** templomait és kápolnáit szemlélteti a 3. sz. táblázat.

3.sz. táblázat

A Tokaj-hegyaljai borvidék görögkatolikus templomai, kápolnái

Ssz.	Település	A templom titulusa (címünnepe)	A templom építésének, vagy legújabb-kori állapotának felszentelési éve	Oldallagosan ellátja az alábbi településeket, vagy filiája	Fenntartó esperesi egyházkerület
1.	Abaújszántó	Urunk mennybemenetele (húsvét után a 40. nap)	1792	Abaújkér (rk) ¹⁶ , Golop (rk), Tállya (gk kápolna), Rátka	Abaúj-Hegyaljai
2.	Bekecs	Az Istenszülő oltalma (okt. 1.)	1944	Taktaszada, (rk), Alsódobsza, Sóstófalva, Újcsanáros, Megyaszó	Abaúj-Hegyaljai
3.	Bodrogkeresztúr	Szt. György nagyvértanú (ápr. 23.)	1782	Bodrogkisfalud (rk), Szegi (rk), Szegilong (rk), Tarcal	Abaúj-Hegyaljai
4.	Bodrogolaszi	Szentlélek eljövele (Pünkösöd vasárnap)	1670	Sárazsadány (gk)	Sátoraljaújhelyi
5.	Erdőhorváti	Az Istenszülő öltönyének elhelyezése (07.02.)	1976		Abaúj-Hegyaljai
6.	Legyesbénye	Uruk mennybemenetele kápolna (húsvét után a 40. nap)	(?) ¹⁷		Abaúj-Hegyaljai
7.	Mezőzombor	Szentlélek eljövele (Pünkösödvasárnap)	1950	Mád (rk), Prügy (rk)	Abaúj-Hegyaljai

¹⁶ az rk rövidítés feloldása: római katolikus; a gk rövidítés feloldása: görögkatolikus

¹⁷ (?) feloldása: az évszám ismeretlen, vagy bizonytalan

8.	Olaszliszka	Keresztelő Szent János születése (jún. 24.)	2012		Abaúj-Hegyaljai
9.	Sárazsadány	Urunk színeváltozása (aug. 6.)	1982		
10.	Sárospatak	Szt. Péter és Pál főapostolok (jún. 29.)	1797	Halászhomok (Keresztelő Szent János fejevétele gk kápolna), Hercegkút, Makkoshotyka,	Sátoraljaújhelyi
11.		Tizenkét apostol kápolna (jún. 30.)	1997		
12.	Sárospatak-Végárdó	Az Istenszülő születése (szept. 8.)	1790	Györgytarló (rk), Károlyfalva	Sátoraljaújhelyi
13.	Sátoralja-újhely	Szt. Miklós püspök (dec. 6.)	1742	Alsóberecki (rk), Felsőberecki (gk)	Sátoraljaújhelyi
14.		Szentháromság kápolna (Pünkösöd utáni vasárnap)	1740		
15.		Széphalmi kápolna (Istenszülő oltalma; okt. 1.)	(?)		
16.	Szerencs	Az Istenszülő elhunytja (aug. 15.)	1790	Legyesbénye (gk), Monok (rk), Taktaharkány (rk), Taktabáj, Taktakenéz	Abaúj-Hegyaljai
17.	Tállya	Szent György nagyvértanú kápolna (ápr. 23.)	1909		Abaúj-Hegyaljai
18.	Tarcal	Szt. Jozafát kápolna (nov. 12.)	(?)		Abaúj-Hegyaljai
19.	Tokaj	Szent Miklós (dec. 6.)	1745	Tiszatardos (rk), Csobaj, Tiszaladány	Abaúj-Hegyaljai
20.	Tolcsva	Az Istenszülő elhunytja (aug. 15.)	1859	Olaszliszka (gk), Vámosújfalú (gk)	Abaúj-Hegyaljai
21.	Vámosújfalú	Szent Illés próféta (júl. 20.)	20.sz.		Abaúj-Hegyaljai

Forrás: <https://www.migorkat.hu/parokiak> és <https://kapolnak.hu/hu/borsod-abauj-zemplen-megyei-kapolnak#p59> alapján saját szerkesztés

A 3. sz. táblázatból láthatjuk, hogy a 21 görögkatolikus templom építéseinek időpontja jobbra a XVIII-XIX. századra tehető és a római katolikus templomokhoz képest időben jobban megoszlanak a templomok búcsúünnepei. Az Istenszülőhöz (Máriához) kapcsolódó titulusok itt is többségben vannak. Művészeti szempontból kiemelendő értékek az **ikonosztázionok** (faragása, festése), a falfestmények, valamint a **görögkatolikus dallamvilág**.

4.sz. táblázat

A Tokaj-hegylajai borvidék református templomai

Ssz.	Település	A templom építésének, vagy legújabbkori állapotának átadási éve	Oldallagosan ellátja az alábbi településeket, vagy filiája	Fenntartó esperesi egyházkerület
1.	Abaújszántó	1752		Abaúji
2.	Bekecs	1595; 1625		Zempléni
3.	Bodrogkeresztúr	1548; 1791	Bodrogkisfalud, Szegi	Zempléni
4.	Bodrogolaszi	12.sz.-i (rk); 1862		Zempléni
5.	Erdőbénye	1536 (rk); 1792		Zempléni
6.	Erdőhorváti	középkori (rk); 1911		Zempléni
7.	Golop	középkori (rk); 1778		Zempléni
8.	Legyesbénye	1792		Zempléni
9.	Mád	1332 (rk); 1828		Zempléni
10.	Makkoshotyka	középkori (rk); 1950		Abaúji
11.	Mezőzombor	középkori (rk); 1950		Zempléni
12.	Monok	1595; 1799;		Zempléni
13.	Olaszliszka	középkori (rk); 1790		Zempléni
14.	Sárazsadány	1818; 1907		Zempléni
15.	Sárospatak	1540 (vártemplom, akkor még rk); 1781		Zempléni
16.	Sátoraljaújhely	14. sz.-i (rk); 1789		Zempléni
17.	Szegilong	1942-49		Zempléni
18.	Szerencs	1200 (rk); 1595		Zempléni
19.	Tállya	középkori (rk); 1755		Zempléni
20.	Tarcal	15. sz.-i (rk); 1774		Zempléni
21.	Tokaj	középkori (rk); 1822		Zempléni
22.	Tolcsva	középkori (rk); 1869		Zempléni
23.	Vámosújfalú	1595; 1912		Zempléni

Forrás: Baksy, 2005. és Várady, 2006 alapján saját szerkesztés

A 4. sz. táblázat a **református** templommal rendelkező településeket, valamint a templomok legutóbbi használatba vételének időpontját mutatja be.¹⁸ A Tokaj-hegylajai borvidéken négy település kivételével mindenhol van református templom (de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne mind a 27 településen református közösség, akik pl. magánháznál, vagy a helyi művelődési házban gyűlnek össze).

A források tanulmányozásakor megnehezítette a helyzetet, hogy az evangélikusokat és a kálvini tanokat követő reformátusok története a térségben sok esetben összefolyik.

Sárospatak reformációban, oktatásban betöltött kiemelkedő szerepét nem kell bemutatni, a **Sárospataki Református Teológiai Akadémia Nagykönyvtára** felbecsülhetetlen kincseket őriz. Ugyancsak kiemelkedik **Szerencs**. A város legrégebbi templomában (1544 (?)-1608) van eltemetve **Rákóczi Zsigmond**, a család vagyonának letéteményese és 1605-ben a Felső-magyarországi rendek itt választották fejedelemmé **Bocskai Istvánt**.

Maguk a református templomok puritánságuk miatt nem képviselnek kiemelkedő művészi értéket, de **a protestáns szellemiség, egy-egy közösség szépremlétóra való igényessége, vagy mint egy-egy történelmi esemény helyszíne mégis vonzhat turistákat**. A teljesség igénye nélkül kiemelhetők az alábbiak:

- Abaújszántó osztott, de nem festett templommennyezete, Szenci Molnár Albert (1600-1610) munkássága;
- Bodrogheresztúr zsinatai (1593; 1734. évi konvent: világiak bevonása az egyház kormányzásába)
- Erdőbényén Szepesi Laczkó Máté munkássága, vagy Pálóczi Czinke István püspök itt készült Arany ABC-je¹⁹
 - Erdőhorváti templomának Carrarai fehér márvány Úrasztala;
 - Mádon a református egyház a mai napig 1,1 ha szőlőt művel;
 - Olaszliszka egykori lelkésze Debreczeni Ember Pál (1703-10) megírta Magyarország és Erdély református egyházainak történetét.
- Sátoraljaújhelyben a templom főgondnoka volt Kazinczy Ferenc; egykori lelkipásztora (később püspök), Fejes István az énekeskönyv 276. sz. dicséretének „Egyedüli reményem...” szerzője;

¹⁸ A református templomokat nem felszentelik, hanem hálaadó istentisztelet keretében használatba veszik.

¹⁹ Alapvető biblikus életszabályokat foglal rövid rigmusokba.

- Szegilong református templomának felépülését a Sárospataki Református Főiskola ifjúsága anyagi támogatással és kétéves munkával segítette;
- Tarcal zsinatai (1562-ben Béza Tódor hitvallása; 1564-ben Kálvin kátéjának elfogadása)
- Tokajban Batizi András (1544-45) „a magyar Luther” kezdi meg a protestantizmust, Némethi Ferenc, a tokaji vár kapitánya zsoltáíró is volt.
- Tolcsván „asszonyi zendülés” tört ki az 1711-ben elvett templom miatt. (Baksy, 2005 és Várady, 2006)

A borvidék **evangélikusai** egyházi adminisztrátúra szerint az Északi Evangélikus Egyházkerülethez, azon belül a Borsod–Hevesi Egyházmegyéhez tartoznak. Egyházközségi szinten Tokaj és Környéke Evangélikus Egyházközség, amelyhez hivatalosan 94 település (!) tartozik. [URL³⁰] Ezek közül azonban csak **6 helyen van kisebb-nagyobb gyülekezet és rendszeres istentisztelet** (Tokaj, Tállya, Sátoraljaújhely, Sárospatak - imaterem, Abaújszántó és Monok).

Tokajban az újjá alakuló evangélikus gyülekezet – a kis létszámra való tekintettel – 2006-ban egy magánházat vásárolt az akkori lelkésznek, ahol kialakították a gyülekezeti termet is. Az egykori evangélikus templomot (1861) és a hozzá tartozó ún. Generális házat (1785) (Ulrich, 2002) 2011-ben értékesítették; a templom 1790-ben készült (műemlék) orgonáját 2020-ban teljesen felújították, majd 2022-ben Sátoraljaújhelyre szállították. A templom eredeti oltára és **oltárképe** (Gyoroki Pál: Megköltözött Krisztus, 1933) a jelenlegi gyülekezeti teremben található. Az egykori templomot és a Generális házat szállodává és étteremmé alakítják, a nyitás időpontja egyelőre nem ismert.

Tállya lakossága 1540–1542 között tért át az evangélikus hitre. Alig 40 évvel később, 1584–1587 között **Károly Gáspár** bibliafordító a gyülekezet lelkipásztora. A XVI-XVIII. sz. idején a lakosság Kálvin tanait követte, az ellenreformáció idején a templom visszakerült a katolikusokhoz. Az új református templomot 1755-ben avatták fel. A XVIII. században a város lakosságának vallási átrendeződése volt tapasztalható. Jelentős számú evangélikus érkezett a felső-zempléni térségből, a gyülekezet 1784-ben alakult meg. Az **új evangélikus templom 1788-ra** készült el, többször leégett, egy ilyen tűznek esett áldozatul a **Kossuth Lajos keresztelését** megörökítő anyakönyv is. 1992-ben a templomot teljesen megújították. [URL³¹]

Abaújszántó evangélikusai 1735 után Monokról Cekeházára települtek át, majd 1796-ban telket vásároltak Abaújszántó közepén. Három év alatt a cekeházai templomot kövenként hordták át Abaújszántóra. **A régió legnagyobb boltívtávú temploma** 1799-re készült el copf stílusban. Berendezése (főoltár, szószék, keresztelőkút) szintén copf stílusú. [URL³²]

Monok evangélikusainak vallási értékincseiről kevés forrást találtam. Ami tudható, hogy Monaky János, a falu XVI. századi tulajdonosa a lutheri hitelvek követője volt, 1652 körül pedig már majdnem mindenki áttért az új tanokra. Monaky Miklós a község ősi templomát átadta a protestánsoknak, akik 1731-ig használták azt. A XVIII. századi rekatolizáció valamint a református Andrassy Miklós áttérésének következtében²⁰ ismét a katolikus hit terjedt el. 1731 után Golopon gyakorolták vallásukat a reformátusok. A század végén már Tállya filiájaként működtek, és tótul is tartottak istentiszteletet. (Tamás, é.n.) A tokaji evangélikus templom **keresztelőkútját** felújítása után, 2022 áprilisában helyezték el a gyülekezet templomában, Kossuth szülőházának szomszédságában (Gerlai, 2022). A templom az 1910-es években épült (Gerlai, 2021).

Sátoraljaújhely 1522-től, egészen a XVI. század végéig a vármegyei evangélikus hitélet középpontja volt. Önálló egyházat csak 1784-ben szerveztek – addig a református tiszteletesek látták el a híveket - és egészen 1889-ig, a tokaji anyaegyházhoz tartoztak. Kossuth Lajos 1826-1832 között, mint az egyház fiskálisa és jegyzője tevékenykedett a városban. A városi gyülekezet kevés tagot számlált, 1892-ben gyűjtésekből és kölcsönből vásároltak papi házat és telket, ahol 1893-ban egy torony nélküli szerény **imaházat** építettek (ma Esze T. u. 33.) (Borovszky, 1905). A **tokaji műemlék orgona** felújítását követően itt kapott méltó helyet 2022-ben.

Sárospatak mai reformátusainak gyökerei a Perényiek korában keresendők. A várbeli templomot Perényi Gábor építtette, aki az édesapja által 1531-ben létesített iskolát 1551-ben kollégiumi rangra emelte. **Sztáray Mihály** (a lutheri tanokra való áttérés előtt ferences szerzetes), **az evangélikus énekköltészet kiemelkedő alakja** Sárospatakon Pálóczy Antal, majd Perényi Péter udvari papja volt. [URL³³]

Végül, de nem utolsó sorban szót kell ejtenem az **izraelita** vallásúak imahelyeiről. Szakdolgozatomban nem a zsidótemetőkre, hanem a **ma is működő imaházak, zsinagógák, meglévő Tórák** feltérképezése volt a célom. A borvidéken jelentős számú

²⁰ A katolikus, gróf Zichy Klárával kötött házassága után az egész Andrassy család katolizált. Ekkortól datálható Szent Orbán kultuszának elterjedése a településen.

zsidó lakosság nagy része a Holokauszt áldozata lett. Megmaradt zsinagógáikat a II. világháborút követően jobb esetben átalakították, rosszabb esetben lerombolták. Szakdolgozatom írásakor a Tokaj-hegyaljai borvidéken megmaradt zsinagógákat és azok felhasználását az 5. sz. táblázat szemlélteti.

5.sz. táblázat
**A Tokaj-Hegyaljai borvidéken 1944 után megmaradt zsinagógák és
hasznosításuk**

Ssz.	Település	A zsinagóga építési éve	Jelenlegi funkciója (ha van)
1.	Abaújszántó	1896	raktár
2.	Bodrogkeresztúr	1767 körül; 1906	turisztikai központ; az Aggteleki Nemzeti Park irodái
3.	Mád	1771; 1795	zsinagóga, kulturális helyszín
4.	Monok	1880 körül	rom
5.	Olaszliszka	19. sz. második fele	Holokauszt- emlékhely
6.	Sárospatak	1895	Fortuna Áruház
7.	Sátoralja- újhely	20. sz.	zsinagóga
		1888	bútorraktár
8.	Tarcal	1795 körül	magántulajdon
9.	Tokaj	1896	Kulturális és Konferencia Központ
		1928	imaház

Forrás: Gazda és Kubinyi et.al. (1989) valamint Cseh és Mózes (2018) alapján saját szerkesztés

Az 5. sz. táblázatból látható, hogy jelenleg két helyen, **Mádon** és **Tokajban** van zsinagóga illetve imaház, és ott Tóratekerecs. A táblázat forrásaira hagyatkozva a **sátoraljaújhelyi** ó temető melletti új építésű (zsinagógai építészeti jegyeket nem mutató) házat is zsinagógának tekintem (Cseh és Mózes, 2018). Kalmanovits Miklós, a tokaji ortodox hitközség elnökének elmondása szerint **Bodrogkeresztúrtban** a **rabbi házban** is van Tóra, de ez már egyértelműen a zsidó zarándok turizmus XXI. századi kiépülésének tudható be.

A Kalmanovits Miklóssal készített interjú során megkérdeztem – a katolikus szokásokból kiindulva -, hogy **miért a temetők és a csodarabbik halálozási évfordulója eredményezi a legtöbb zsidó zarándokot**, miért nem az ünnepek és a Tóra, vagy a zsinagóga? Válaszában elmondta, hogy a vallásos zsidó az ünnepeket otthon, vagy közösségének – az ünnepek alatt gyalog legfeljebb megtehető, az otthonától kb. 1-1,5 km távolságra lévő - zsinagógájában tölti. Az előírások szerint pedig Tórát csak ünnep- és

böjtnapokon; szombaton reggel és délután, valamint hétfő és csütörtök reggelenként olvasnak. Ebből eredően, ha a zarándok nem ilyen napokon tartózkodik itt, „nincs igénye” a Tórára.

A Tokaj-hegylajai borvidék egyéb vallásturisztikai értékei

Mivel minden itt felvetett téma egy önálló kutatás és szakdolgozat témája lehetne, ezért dolgozatomban **ezekre nem térek ki részletesebben.**

A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában is szerepel a **Szent Erzsébet út** és a **Csodarabbik útja**. Kutatásaim során nem találtam meg, hogy lenne valós, táblával jelzett útvonala a „**Reformációi Emléktutak – zarándokutak**” (Wagner, 2014) program keretében összegyűjtött 129 Közép-Magyarországi, Észak-Alföldi és Észak-Magyarországi régiókban található **evangélikus templomoknak**. A programhoz kapcsolódóan útikönyv is készült, 2015-ben a Nógrád-, Heves- és Borsod – Abauj - Zemplén vármegyék 46 evangélikus településének történelmét, templomait, gyülekezeti életét bemutató került a boltok polcaira.²¹ Olyan honlapot, vagy telefonos applikációt, amely a Csodarabbik útjához hasonlóan bemutatná az evangélikus templomokat, nem találtam.

Vallásturisztikai értékek lehetnek **a temetők**, illetve az ott eltemetett híres, vagy csak kevesek által ismert, de valamilyen téren jelentős személyiségek sírhelyei, ideértve a zsidó temetőket is.

A térségben működő **szereztesrendek kolostormaradványai** (pl. pálosok, kapucinusok, piaristák), **a hozzájuk köthető egyéb fennmaradt emlékek** (pl. Csepelényi György XVII. századi pálos szerzetes vértanú sírja Sátoraljaúj helyben, a piarista templom kápolnájában). [URL³⁴]

További átfogó kutatás keretében fel lehetne mérni az egyes templomok, plébániák, közösségek **képző- és iparművészeti-** valamint **könyvészeti értékeit** (kegytárgyak, miseruhák, ikonosztázionok, díszítő fal- és mennyezetfestések, misekönyvek, orgonák, stb. és ezek ismert, vagy kevésbé ismert alkotóinak életművét); azok ismertségének, bemutatottságának mértékét.

²¹ Nagy Balázs: Evangélikus Emlékek útján Észak-Magyarországon, Magyarországi Evangélikus Egyház, Budapest, 2015 ISBN: 9789633800669

Kutatható volna az egyes közösségek **vallási ünnepeihez kapcsolódó szertartások, népszokások, rítusok** ismertsége, bemutatottsága, meglétének mértéke, vagy elfeledettségéből való „feltámasztása”. Ehhez kapcsolódik viszont számomra egy fontos kérdés: **szabad-e, etikus-e ezeket a szokásokat, rítusokat „turisztikai látványossággá” tenni, kvázi elüzletiesíteni?** Mennyiben építené vagy rombolná a közösség identitását, ha például egy húsvéti feltámadási körmenetet, vagy egy Úrnapi körmenetet a „bámészkodó” turisták hada venné körbe? (lásd pl. Spanyolországban, vagy Dél-Amerikában a nagyheti felvonulások, a Semana Santa tömegvonzása).

További kérdés, hogy ez kinek lenne a „dolga”. **Ki indítaná el a szisztematikus kutatást?** A **Magyar Turisztikai Ügynökség**, a **Turisztikai Desztinációs Marketing szervezetek**, esetleg a **Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács** akik az új attrakciókat keresik; vagy az **egyházmegyéék**, egyházi vezetők, akik nyitnának a világ felé; esetleg **szakirányú felsőoktatási intézmények?** Ki(k) végeznék el a munkát? Országos, vagy regionális szintű volna a felmérés? Kötelező jelleggel, vagy szabad elhatározásból? Van-e erre elegendő és megfelelően képzett ember (művészettörténész, muzeológus, restaurátor, néprajzi szakember, stb.) és módszertan? Ezen kérdések végig gondolása is újabb és újabb kérdéseket vetne fel. Talán egy soron következő Vallásturizmus Fórumon, vagy Zarándok Akadémián ezekre is megszületnek a válaszok.

Természetesen tudom, hogy egy ilyen kutatás elvégzése is hosszú idő és nem jelenti azt, hogy azonnal rá is épül a turizmus. Viszont **mi lenne a haszna a kutatásnak?** Egy monográfia, ami leíró jelleggel bemutatja a még élő, vagy már elmúlt dolgokat? A közös lexikális tudás gyarapítása? Vagy egy turizmus szempontjából félig zárt - félig nyitott terület létrehozása, ahová tényleg csak az „elhivatottak”, a zarándokok léphetnek be (lásd az Athosz-i kolostorok Görögországban)? Vagy majd a piac (kereslet és kínálat) megoldja ezt? Bőven akad ezen kérdések mentén vizsgálható téma, és a fentebb említett kérdésekre nekem is csak feltételezéseim vannak.

Egyházközségi vezetők körében végzett interjú kutatás

Szakedolgozatom utolsó részében bemutatom az egyházközségi vezetők körében végzett interjú kutatásom eredményeit. A megkérdezettek körét úgy igyekeztem kiválasztani, hogy **a Tokaj-hegylajai borvidéken lévő minden felekezet képviseltetve legyen.** A legegyszerűbb volt megkérdezni a Tokajban lévő felekezeti vezetőket. Egyrészt mert velem egy településen élnek, másrészt kíváncsi voltam, ők hogyan látják a város turizmusát, mit tapasztalnak. Monok plébánosát a térségben nagy hagyományokra tekintő Szent Kereszt búcsú miatt vettem bele a vizsgálatba; Mád pedig a református gyülekezet borturizmusban való aktív részvétele miatt volt érdekes. A borvidék településeit ellátó evangélikus tiszteletes nem reagált a megkeresésemre.

A kérdéseket előzetesen elküldtem az interjúalanyoknak, hogy fel tudjanak készülni a témában, majd időpontot egyeztetve személyesen kerestem fel őket. Átlagosan 1,5 órás interjú keretében **két római katolikus atyával** (Tokaj és Monok plébánosai), **két református tiszteletessel** (Tokaj, Mád), **egy görögkatolikus paróchussal** (Tokaj) és **egy zsidó hitközségi elnökkel** (Tokaj) beszélgettem az alábbi kérdéskörökről:

- 1) Ismeri-e a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Tervet? Hallott-e a Nemzeti Vallásturizmus Tanácsról, vagy a már két alkalommal megrendezett Nemzeti Vallásturizmus Fórumról?
- 2) Hány település, azo(ko)n belül hány vallási helyszín tartozik az Ön felügyelete alá?
- 3) Mit tapasztal, jön-e turista kifejezetten a vallási örökségeket meglátogatni az Önhöz tartozó településre?
- 4) Zarándok vagy turista az érkező?
- 5) Milyen lelki és fizikai szükségletei vannak az érkezőnek?
- 6) Ki mutatja be a helyszín értékeit?
- 7) Hogyan jellemezné az Önhöz tartozó közösséget?
- 8) Az Önhöz tartozó közösség milyen gyakran utazik vallási céllal? Hová és mennyi időre utaznak?

Egyes kérdésekre nagyon egyforma, más kérdésekre széles spektrumon mozgó válaszokat kaptam. Ezeket igyekszem a következőkben tömören összefoglalni. A kérdésben *dőlt betűvel szedett* „alkérdések” a részletek megismerését szolgálják.

1) Ismeri-e a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Tervet? Hallott-e a Nemzeti Vallásturizmus Tanácsról, vagy a már két alkalommal megrendezett Nemzeti Vallásturizmus Fórumról?

A válasz egyöntetű nem volt a megkérdezettek részéről. Az országos sajtóhírek ellenére úgy tűnik, a létrehozó vallási vezetők nem tájékoztatták kellően a hierarchiában alattuk lévőket; nem szorgalmazták az adott helyi közösséget érintő vallásturisztikai célok kitűzését, a rendelkezésre álló források lehívását. A megkérdezetteknek pedig kisebb gondjuk is nagyobb annál, mint hogy felfigyeljenek egy ilyen hírre és ők maguk kezdeményezzék a lehetőség kiaknázását.

2) Hány település, azo(ko)n belül hány vallási helyszín tartozik az Ön felügyelete alá?

Amint az korábban a táblázatokból is látszott, a katolikus atyákhöz több ellátandó település és népesebb közösség tartozik. A megkérdezettek kisebb részének csak hitoktatói segítsége van, a többieknek az sem. Helyben az adott felekezetek egyikében sincs olyan személy, aki misézhet a plébános / paróchus egyéb irányú elfoglaltsága esetén, vagy az irodai adminisztrációt elvégezze. A református tiszteleteseknek jobbára csak a saját gyülekezetüket kell ellátni, ill. Mádron az 1,1 ha szőlő közösségi művelésében (pincemunkákban) östermelőként is aktívan közreműködik a tiszteletes.

3) Mit tapasztal, jön-e turista kifejezetten a vallási örökségeket meglátogatni az Önhöz tartozó településre? Ha igen, mennyi? Milyen gyakran? Mit lehet tudni róluk? (belföldi / külföldi; korosztályos megoszlás, stb.) Tapasztalható-e szezonális (ünnepek, nyári szünet, évforduló)?

A válaszok itt is változatos képet mutattak. **Monokot** leszámítva nincs más **kegyhely**, és az ottani Szent Kereszt búcsú is **csak a régióban** (kb. 100 km) **ismert**, az ország többi tájáról nem vonz embereket.

A zsidó zarándokok is csak akkor keresik fel Tokajt, ha a bodrogkeresztúri rabbi halálzási évfordulója (jorcájt) szombatra esik, és már „telt ház” van Bodrogkeresztúrtban, de ők szeretnének imádkozni.

A legtöbb válaszadó azt nyilatkozta, hogy **a templom csak egy állomás** („ha már itt vagyunk, megnézzük”), de **nem amiatt jönnek a turisták** Tokajba, Monokra, vagy Mádra. Ez alól **talán csak** a nem régiben felújított **bodrogkeresztúri római katolikus templom** jelent **kivételt**, amit gótikus stílusa, feltárt falfreskói miatt kifejezetten keresnek.

Mádon a református gyülekezet aktív résztvevője a Mádi Furmint Ünnepnek és a Jó éjszakát Mád! rendezvényeknek. Ezekon az eseményeken a gyülekezet saját borát kínálja az érkezőknek adományért cserébe. Ilyenkor a paróchia udvarán lévő pincét és a gyülekezeti termet megnyitják a látogatók előtt, természetesen a templomot is meg lehet nézni, ha arra van igény. Aktív a gyülekezet a diakóniai szolgálatban is. Évente két iskola (a miskolci Tüskevár és a sárospataki gyógypedagógiai iskola) diákjai vesznek részt élményszüreten a gyülekezet szőlőjében.

A **látogatói létszámok** kiszámíthatatlanok és majdnem megjósolhatatlanok. A monoki Szent Kereszt búcsút leszámítva, amin becslések alapján kb. 700-800 fő vesz részt, az érkezők száma 0-500 fő között mozog évente a kapott válaszok szerint. Leginkább belföldi látogatók jönnek, egyéni, vagy kiscsoportos (20-25 fő) szervezésben, a kiránduló időszakban (március 15-től kb. október végéig). A korosztály legtöbbször iskolai diákcsoport (pl. Kossuth emlékház Monokon), vagy 50 év feletti nyugdíjas kiránduló, a térségben több napot eltöltő turista csoport.

A csodarabbik sírjához tízezres nagyságrendben érkező zsidó zarándokok vizsgálatára nem terjesztettem ki a vizsgálatot.

4) Zarándok vagy turista az érkező? *Azaz kifejezetten igényli(k) a felekezetiüknek megfelelő imalehetőséget, lelkigyakorlatot; aktívan részt is vesznek-e benne; vagy csak a helyszín története, művészeti értékei, esetleg az ott megrendezett koncert érdekli?*

A kérdés nem is minden felkezet esetében volt ebben a formában releváns. A reformátusoknál nincs zarándoklat, ezért számukra úgy módosítottam a kérdést, hogy inkább gyülekezeti közösségek, vagy „vegyes összetételű” csoportok érkeznek-e. A református gyülekezeteknél jellemzőbb a református emlékhelyek (Sárospatak, Vizsoly, Gönc) felkeresése, és ha útba esik Mád, vagy Tokaj, akkor megnézik a templomot. Inkább az **egyházi iskolák diákcsoportjai**, vagy **gyülekezeti közösségek kirándulói** vannak többségben, mint az irodák által szervezett vegyes csoportok. Egy ima, ének, a kirándulást nyitó, vagy azt lezáró áhítat idejéig vannak a templomban, aztán mennek tovább. Mádon talán picivel több időt töltenek, de ott is inkább a gyülekezet szőlőjéből készült 3-5 tételes borkóstoló, esetleg az előre megbeszélte ebéd tart hosszabb ideig.

Tokajban a római katolikus templomban az atya szerint jellemző, hogy a vasárnap délelőtti, vagy a hétköznap esti szentmiséken részt vesznek a városba látogató turisták. De ez sem kifejezett zarándoklat. Elmondása szerint nyáron sok a **lengyel turista** is (a templom előterében lévő Czestochowai kegykép másolata, ill. a pálos szerzetesek emléke miatt), ám

ők is a több napos környékbeli látogatásuk egy programjának tekintik a templomlátogatást. A Crescendo Nyári Zenei Akadémia minden felekezet templomában tart koncerteket, ezeken is inkább a turisták, kirándulók vesznek részt.

Monokon sem él már annyira a búcsújárás hagyománya. Már nem gyalog, templomi lobogókkal érkeznek a zarándokok, kevesen vannak az éjszakai virrasztáson (szombatról vasárnapra), nincs „templomban alvás”. A Szent Kereszt búcsúra (szeptember 3. vasárnapja) szombat délután érkeznek, 17:00-kor indulnak a Kálváriára és végzik a keresztúti ájtatosságot, majd gyóntatás, szentmise és szentségimádás van, de ezután sokan hazamennek (és már nem jönnek vissza másnap). Vasárnap reggel 7-kor római- 8-tól görögkatolikus szentmisék vannak, majd még egyszer felmennek a Kálváriára. A zarándokok leginkább az 50 év felettiekből kerülnek ki itt is. Egyetlen diákcsoportra emlékszik az atya, akik gyalog jöttek a búcsúra az encsi katolikus iskolából (kb. 23 km).

Az **izraelitáknál**, a sajátos hagyományok miatt a zarándokok inkább a csodarabbik sírjához érkeznek, nem kifejezett igényük a zsinagóga. A gyökér kereső turisták (a településről elszármazottak) is inkább az emlékek miatt jönnek.

5) Milyen lelki és fizikai szükségletei vannak az érkezőnek? *Szentmise / Szent Liturgia / Istentisztelet; gyóntatás / imaóra / Paraklisz, Akathisztosz éneklése / elmélkedés vezetését kérik-e? Vagy elegendő hogy „legyen nyitva a templom” / „valaki meséljen a templomról” (történet, művészeti érték, stb.)? Kérnek-e mosdó lehetőséget? Igénylik-e étkezés / szállás biztosítását, vagy csak ajánlást kérnek?*

Az előző kérdésre adott válaszokból már nagyrészt kiderül, hogy alig van igény kifejezetten a zarándokok lelki ellátására (mise, liturgia, gyóntatás, stb.). Azt viszont minden válaszadó elmondta, hogy **a templom bemutatására, annak történetére mindig van igény**. A csoportok mindig előre jelzik érkezésüket, így az atyák, tiszteletesek tudják fogadni a csoportot, vagy tudják értesíteni a filia templomának „kulcsembert”.

Az egyéni látogatók viszont sokszor zárt templomajtókat találnak. A templomokat elősorban vagyonvédelmi okokból nem hagyják nyitva. Még ha kezdetben szerették is volna, hogy bátran keressék az érkezők a nyitott templomot, egy-egy rossz tapasztalat (pl. rongálás, rosszabb esetben rablás) lehűtötte a lelkesedést. Ha a templom fő ajtaja nyitva is van, egy belső ajtó, vagy rács már megakadályozza a templom teljes bejárást.

A mosdó szinte mindenütt probléma. A tapasztalt utazók már tudják, hogy a városokban sem igen találni nyilvános mosdókat, a kis településeken és a templomoknál pedig még kevésbé. Útközben benzinkúton, bevásárló központokban lehet „technikai szünetet” tartani.

Végzsükség esetén a templom közelében lévő plébániákra, paróchiákra, éttermekbe, kávézókba, esetleg magánházakba természetesen beengedik a vendéget, de egy egész csoport fogadása már nem egyszerű. Egyedül **Monokon** említette a plébános, hogy a Kálvárián van kiépített, több wc-s és kézmosós mosdó lehetőség.

Az étkezést legtöbbször önellátással, vagy előre szervezéssel oldják meg az érkezők. Alkalmanként az egyéni kirándulók szoktak ajánlást kérni „Tud mondani az atya egy jó éttermet / pincét?” jelszóval, de ez sem gyakori.

A zsidó zarándokok kóser étkezése Bodrogkeresztúrnban, a rabbi házban biztosított. Ott már állandó recepció és büféasztalos ellátás várja az érkezőket. Meleg étkezés előzetes bejelentkezés alapján megoldható (Lengyelországból, Budapestről, esetleg Debrecenből hozott kóser ételek). Szállás igénylés nem jellemző, leginkább ezzel spórolnak a zarándokok, kirándulók.

6) Ki mutatja be a helyszín értékeit? Van-e elegendő szakképzett személy a templomok bemutatására? Van-e Önnek igénye a templomot bemutató szakképzett személyre? Mik az elvárások vele szemben?

Gyakorlatilag mindegyik válaszadó saját magát (akadályoztatása esetén közeli hozzátartozóját, vagy az egyházközség / gyülekezet egy megbízható aktív tagját) jelölte meg a templom bemutatójaként. Válaszukat azzal indokolták, hogy **a pap / lelkész kötelessége**, hogy a templomát ismerje, és be tudja azt mutatni és nem „féltekenységből” nem engedik át másnak ezt a feladatot. Idegenvezetőként a közelmúltban Mádton tapasztaltam, hogy a zsinagógában budapesti (zsidó középiskolában tanuló) **diákok** mutatják be a helyszínt (nem kérdeztem rá, de gondolom, hogy a kötelező 50 órás közhasznú önkéntesség keretében).

Tokajban még én, mint helyi idegenvezető vagyok „hadra fogható”. Vagy velem jön ún. Templomos sétára a kiránduló, és én előre jelzem a meglátogatandó helyen, hogy mikor érkezem; vagy az egyházi vezetők értesítenek, hogy bejelentkezett egy csoport, de nekik már más dolguk van, és én mutassam be a templomot.

Mivel az eddigi tapasztalatok és **a kevés érdeklődő nem indokolja külön személy foglalkoztatását**, (nem is biztos, hogy lenne állandó munkája, ill. nehéz lenne kigazdálkodni a bérét) ezért nem is beszéltünk a vele szembeni elvárásokról.

A tokaji ortodox hitközség elnöke mondta, hogy 3 év múlva, 80 évesen szeretné abba hagyni az imaház gondozását, bemutatását. De mivel az épület a MAZSIHISZ tulajdonában van, ezért az utód megtalálása rájuk vár. Természetesen jó lenne, ha zsidó lenne, de erre

kevés az esély.

7) Hogyan jellemezné az Önhöz tartozó közösséget? Milyen a férfiak/nők aránya, ill. a korosztályos megoszlás?

Ezzel a kérdéssel azt akartam vizsgálni, hogy a jövőben kikből lehet zárandók, vagy legalább vallási helyszínek, események iránt nyitott utazó. Már az 1. sz. táblázatban is láttuk, hogy a népszámlálások vallási hovatartozás kérdésére válaszolók száma csökkent.

Ketten a megkérdezettek közül vették a fáradságot, és az interjúra készülés alatt utána néztek a pontos statisztikának. Mindketten arról számoltak be, hogy 30 év alatt nagyjából megfeleződött a közösségük (kihaltak, elköltöztek a településről), és még ennek is csak nagyjából a fele, akiről tud valamit a felekezeti vezető (legalább alkalmanként látja őket a templomban).

A kapott válaszok egyébként nagyjából hasonlóak voltak minden felkezet esetén. Leginkább nők járnak aktívan a szentmisékre, a férfiak nők aránya a legtöbb helyen 30-70%. Üdítő kivétel, ha az aktív férfiak 40%-ot tesznek ki a közösségen belül, de minden településen picit eltérő a helyzet.

A korosztályok megoszlásának tekintetében jellemzőbben 50 éven felülieket találunk az aktív templomjárók között, egy-két helyen számoltak be 30-as 40-es korú felnőttekről. Mádon például – noha a közösség nagysága kb. 8 fő presbiter indokolna – 18 férfi presbiter van. Ők aktív résztvevői a gyülekezetnek, a fiatalok előtt is jó példával járnak.

Minden válaszadó közös tapasztalata, hogy a fiatalokat egyre nehezebb megszólítani, és egy válaszadó szerint nem segített ezen a kötelező iskolai hitoktatás bevezetése sem. Jellemző hozzáállások „A héten már voltam hittan órán, nehogy már még vasárnap is menjek templomba.” „Hadd pihenjen, úgyis egész héten iskolában van, meg edzésre, külön órákra jár.” és beszámoltak a „kettős nevelés” negatív hatásáról is (egy dolog, ami elhangzik hittan órán az iskolában és egy teljesen másik, amit a fiatal tapasztal otthon, vagy a hittanórán kívül az iskolában).

8) Az Önhöz tartozó közösség milyen gyakran utazik vallási céllal? Hová és mennyi időre utaznak? Kirándulás, vagy többnapos zárandoklat?

Szinte mindegyik válaszadó arról számolt be, hogy jó, ha évente 1-2 alkalommal el tudnak utazni közösen az egyházközség / gyülekezet tagjai. A magas üzemanyag árak, a kicsit nehezebben mozduló idősebb korosztály, együttesen magyarázzák a kevés (és az is kb. 100-150 km-en belüli) utazást.

A reformátusoknál egyértelmű utazási célpontok a református emlékhelyek, de alkalmanként sikerül egy 3 nap – 2 éjszakás táborozást megvalósítani a közelben valamilyen csendes helyen, leginkább túrázási lehetőséggel. Az ukrajnai konfliktus kitörése előtt jellemző volt a Kárpátaljai református gyülekezetek meglátogatása, de mára ez is elmaradt. Jellemzőbb az 1 napos buszos kirándulás (kora reggeli indulás, esti hazaérkezés) valamilyen kulturális helyszínre (pl. kastély, vagy kiállítás megtekintése, napközben egy ebéd), ami még kb. 10 ezer forint / fő költséggel megoldható.

A görögkatolikusok úticélja évente egyszer természetesen Máriapócs. Ott liturgián vesznek részt, általában a zarándokházban ebédelnek, megnézik a bazilita kolostort és a fatemplomot és hazautaznak.

A római katolikusok Monokról minden év augusztus 15-én Szentkútra mennek, de ők is már csak az 1 napos buszos utat vállalják, mert szállással jóval drágább lenne. A tokajiak közösen jellemzően Máriapócsra utaznak, ugyancsak kirándulás jelleggel; egyénileg a monoki Szent Kereszt búcsúra, vagy Nyírcsászáriba a Pió atya tiszteletére szentelt templomba szoktak elmenni néhányan.

A 9 fő (férfiak és nők együtt) tokaji izraelitát gyakran hívják meg a miskolci vagy a nyíregyházi hittestvérek szombatot ünnepelni, esetleg átmennek Bodorogkeresztúrba. De ettől nagyobb utazást már nem tesz meg a 70 év fölötti átlag életkorú közösség

Következtetések és javaslatok

Tokaj-Hegyalján jelen dolgozat írásakor csupán egyetlen, országos kegyhely található: Monok. Ám ez is csak regionális (kb. 100 km-es) szinten ismert.

Sárospatak és Szent Erzsébet neve összefonódott, de a 2007-ben [URL³⁵] Basilica Minor címet kapott templom még nincs kegyhelynek minősítve. Tudomásom szerint a Tokaj-hegylajai borvidéken nincs olyan helyszín, ahol az egyház által elismert csoda (gyógyulás, Szűz Mária- vagy más szent jelenése, ima meghallgatás) történt volna.

A szakirodalmi fogalmakat áttekintve megállapítható, hogy a vallási turizmusnak és a zarándoklatnak is többféle definíciója létezik. A világ vallási vezetőinek és turisztikai szakembereinek együttes munkájával **lehetne pontosítani, hogy mit értsen a vallás és turizmus a zarándok, ill. a vallási helyszínek művészeti értékei miatt utazó turista fogalmai alatt, hogy létre lehessen hozni mérhető kategóriákat.**

A nem egzakt definíció(k) miatt, nehéz önálló kategóriaként kezelni a vallási turizmust az utazási statisztikákban, ennek ellenére a piaci becslések a világ vallási turizmusának

nagyléptékű emelkedését várják. Hazánkban a **Központi Statisztikai Hivatal csak a beutazások vizsgálatakor szerepelteti önálló utazási motivációként a vallási turizmust. Sem a belföldi, sem a külföldre történő utazásoknál nem vizsgálja önálló kategóriaként a vallási motivációt.** Lehet, hogy ezen változtatani kellene. Ugyanakkor, talán más egyéb – nem nagy tömegeket megmozgató utazási célokkal, pl. vadászat – kategóriák között feltüntetve szívesebben jelölik meg, vállalják fel a vallási motivációt.

2011-ben jött létre a **Vallási Örökség Jövője** (Future for Religious Heritage, FRH) nevű **szervezet**, amely Európa sokszínű és egyedülálló vallási örökségének megőrzésével foglalkozik. Ezt én is csak jelen dolgozat anyagának kutatása közben ismertem meg, így nem gondolom, hogy erről a borvidék egyházközségeinek vezetői, az önkormányzatok, vagy a TDM szervezetek tudnának. **Érdemes lenne a szervezet munkáját jobban megismerni, és akár állami szinten csatlakozni hozzá.** De a csatlakozás lehetősége nyitott a TDM szervezetek, vallási-, oktatási intézményeknek, vagy a templomok gondját szívükön viselő civil szervezeteknek egyaránt.

Taleb Rifai a Turisztikai Világszervezet általános titkára szerint *„A vallási turizmus az egyik mozgatórugója annak, hogy a különböző háttérű embereket egy közös cél, a tárgyi és immateriális természeti örökségek csodálata és védelme érdekében hozza össze.”* [URL³⁶] Ezt a gondolatot sok fórumon kellene hangosan hirdetni, hogy a vallással, a vallási turizmussal ne megosszuk a világot, hanem egy közös cél érdekében kapcsoljuk össze az embereket.

A **Magyar Turisztikai Ügynökség Tokaj-Nyíregyháza térségét vizsgáló legfrissebb trendriportja** szerint Sátoraljaújhelyen és Tokajban 4-4 ezer, Sárospatakon 2 ezer, Tarcalon 1,8 ezer vendégéjszakát regisztráltak 2024. januárjában. **A térség legfontosabb küldőpiacai: Ukrajna, Románia, Szlovákia, Németország és az Amerikai Egyesült Államok** voltak. A jelentés nem vizsgálta az utazás motivációját, de miért ne lehetne **a szomszédos országokból érkező látogatók számára** (noha náluk is léteznek ezek a felkezetek hasonló templomokkal) az itt megrendezett **kulturális eseményeket** jobban hirdetni. A távolabbról, vagy zömében nem feltétlenül katolikus vallást gyakorlóknak mint **kuriózum**, vagy **művészeti szépségük** miatt lehetne érdekes egy-egy templom (hát ha még el is tudják nekik mondani, miért is ritkaság az adott dolog).

A 2030-ig szóló Nemzeti Turizmus Stratégia 2.0. (NTS) dokumentum 5. fejezete foglalkozik a magyarországi vallási turizmus témakörével. **2021.** december 1-én a kormány, a történelmi egyházak és a Magyar Turisztikai Ügynökség összefogásával **megalakult a Nemzeti Vallásturizmus Tanács**, melynek feladata, hogy a turizmus és az egyház közötti

együttműködési lehetőségeket feltárja és fejlessze. Elméletben **2020 óta létezik a Nemzeti Vallásturizmus Intézkedési Terv (NVIT) is közel 6 milliárd forint hozzárendelt forrással, de ilyen címmel konkrét dokumentum még jelen dolgozat készítésekor sem érhető el.**

Sem az NTS, sem az NVIT mellé **nem készült konkrét, végrehajtható intézkedési terv** (tevékenységekkel és határidőkkel). Hiába a zászlóshajó értékkinccsnek minősülő Csodarabbik útja, az összesen 94 imahely (a temetők nélkül), ha **nem jut el az információ a fejlesztési lehetőségekről a települések vallási elöljáróihoz**, és nincsenek olyan tetterre kész emberek, akik végre is hajtják a vallásturisztikai fejlesztéseket.

A vallásturisztikai támogatások kezelő szerve a **Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.**, amely *pályázati rendszeren kívül kérelemre hozott egyedi döntés alapján adja ki a támogatói okiratot és folyósítja az összeget.* **Gyakorlatilag bármilyen vallásturizmussal összefüggésbe hozható tevékenységre lehet támogatást igényelni.** A kérelmező dokumentum nem hosszú, felépítése nem bonyolult tehát **lehetne élni vele.** Ehhez az is kellene, hogy **a magasabb rangú egyházi vezetőknek és/vagy a Turisztikai Desztinációs Marketing szervezeteknek és/ vagy a Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanácsnak tájékoztatnia kellene a területükön lévő egyházközségek, gyülekezetek vezetőit**, hogy van erre forrás.

A Tokaj-hegyaljai borvidék történetét nehéz röviden összefoglalni. Kedvező földrajzi helyzete és adottságai miatt már az őskor óta lakott ám az idő múlásával folyamatosan változott az itt élő lakosság száma és vallási összetétele. A **katolikusok** mellett a szőlőmunkák miatt a földesúri birtokokra kötelezően betelepített, vagy önként beköltöző **evangélikus tótok, görögkatolikus rutének, németországi katolikus svábok** igyekeztek megőrizni vallásukat. A bort felvásárló **görög (balkáni) ortodox kereskedők**, később **zsidó kereskedők** is színesítették Tokaj-Hegyalja vallási térképét. Nyelvük, szokásaik, vallási emlékeik gazdagságát lassan igen vastag por fedi.

Legalább **Tokajnak** – de rajta keresztül más borvidéki települések is profitálhatnak ebből – ki kellene használni, hogy 2023-ban **az ENSZ Turisztikai Világszervezete (UNWTO) „Best Tourism Village” díjjal** (legjobb nemzetközi desztináció) tüntette ki a települést [URL³⁷]. A borturizmuson kívül lehetne **nagyobb hangsúlyt fektetni a kulturális turizmusra**, és **Gyórhöz hasonlóan itt is megrendezhetnék az Öt Templom Fesztivált** (római- és görögkatolikus templomok, református templom, ortodox templom és zsinagóga). De nem csak Tokaj élhetne ilyen felekezeti összefogással. A borvidék 27 településéből 4-

ben (Abaújszántó, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Tállya) 4 felekezetnek van temploma, vagy közösségi terme és **14 (!) településen van legalább 3 felkezet.**

A szakdolgozatban csak a felekezetek templomainak építési idejét és címünnepeit gyűjtöttem össze, de **sok újabb tanulmány születhetne az ott található művészettörténeti, egyéb képző- és iparművészeti, könyvészeti értékekről, ritkaságokról; a tematikus utak (Csodarabbik útja, Szent Erzsébet út, Mária út, stb.) kihasználtságáról; a borvidéken működő szerzetesrendek kolostor maradványairól, temetőkről.** További több szempontú (szociológiai-, néprajzi-, művészettörténeti – vallástörténeti-, zenei) kutatás témái lehetnének az egyes **ünnepekhez kapcsolódó szertartások, népszokások, rítusok.**

De nagy kérdés, hogy **az egyház, a tudomány, vagy a turisztikai szakma indítsa-e el ezeket a kutatásokat.** Ki teszi meg az első lépést? További mérlegelendő szempont, hogy mit kezdünk a kutatások eredményeivel? Van-e (mérhető) haszna? Ha igen mi az? Szabad-e ezeket „üzleti célokra” használni, és látványosságot csinálni belőlük?

A katolikus templomok nagy része valamilyen Mária ünnepre, vagy olyan szent tiszteletére van szentelve, akik a szőlőműveléshez, borkészítéshez köthetők ugyan, ám a ma embere nem ezekhez a tevékenységekhez köti őket elsősorban. **A Tokaj-hegylajai borvidéken mindössze egyetlen kápolna, az önkormányzati tulajdonban lévő monoki Andrassy kastély kápolnája van Szt. I. Orbán (pápa) tiszteletére szentelve, akit a borász társadalom védőszentként tisztel. A szőlőhöz kapcsolható többi szentnek (Zaragozai Szt. Vince, Szt. Donát, Múrai Szt. Miklós, Szt. Vencel) lehetne nagyobb kultusza, de a tokaji Vince napi szőlő és borszentelést, valamint a tállyai Vencel napi misét és borszentelést leszámítva nem tartják a közösségek ezeket az ünnepeket.** Ha „csak legyen valami program, amire jön a turista” jelszóval elevenítik fel ezeket a hagyományokat, azt etikai szempontból kérdésesnek találom.

A **protestáns szellemisség,** egy-egy közösség szépre-méltóra való igényessége, vagy mint egy-egy történelmi esemény helyszíne mégis vonzhat turistákat. Sárospatak szerepe ebben kiemelkedő, de **Mádon a mai napig közösségi művelésben lévő 1 ha szőlőterület és az ott készült bor jobban is jelen lehetne a turizmusban.** Az evangélikus templomok a megyében jelentős Kossuth-kultuszhoz kapcsolódóan kaphatnának nagyobb figyelmet.

A borvidéken 3 helyen található **Tóra tekercs** (Tokaj, Bodorogkeresztúr és Mád). Mád, mint a Csodarabbik útjának egyik állomása talán már beépült a nem zsidó turisták tudatába is (mint műemlék és kulturális helyszín: Europa Nostra-díj, koncertek). A Tórára vonatkozó

előírások miatt, amivel a zsidó zarándokok tisztában vannak, inkább a zsidó temetők a vallási turizmus célpontjai. De miért ne lehetne **érdeklődő turistáknak, iskoláknak tanulmányi kirándulásokat szervezni a Tórával rendelkező imaházakba** (pl. Holokauszt évfordulók alkalmából), **megmutatni, „visszatanítani” a szokásokat, hagyományokat?**

Ám, kezdetnek már talán az is elegendő volna, ha **az egyházmegyék / egyházkerületek frissítenék a honlapjaikat, és a templomok elérhetőségei aktuálisak lennének.** Esetleg miserend is lenne feltéve. Ha lenne arra kapacitás, hogy az aktuális miserendet / istentiszteleti rendet (a mise /Istentisztelet előtt 15 perccel már biztosan nyitva van a templom) elküldjék a területileg illetékes Tourinform irodának, vagy feltegyék a saját honlapjukra. Ha lenne **minden templomban egy rövid ismertető magyar és legalább angol nyelven** a templom építéstörténetéről, művészeti értékeiről.

Az eddig hosszan taglalt adottsághoz (kvázi kínálati oldalhoz) azonban tartozik egy **keresleti oldal** is, ami már egy nehezebb kérdés. Nem könnyíti meg a vizsgálatot, hogy az állami-statisztikai és a vallási területi beosztások szinte alig esnek egybe. Ezen nem is biztos, hogy változtatni kellene.

Azt láttuk, hogy utazási motivációk vizsgálatok a vallási turizmus mérése még ha meg is jelenik, nem önálló kategória. Nem „kényszerítik” a turistát, hogy vállalja ilyen irányú motivációját. Már **a népszámlálásokkor sem biztos, hogy választ adnak vallási hovatartozásukra.** Az összes válaszadó száma és a felekezetüket nyíltan vállalók száma is csökkenő tendenciát mutat. Ugyanakkor a „Nem válaszolók” száma közel megötszöröződött 2001-2022 között (1. sz. táblázat).

A Tokaj-Hegyaljai borvidék vallási turizmusáról **leginkább helyszíni megfigyelésekkel, számlálással, vagy kérdőívezéssel – ill. ezek kombinációjával – lehetne pontos képet kapni.** Ám, még így is fennáll az esélye, hogy olyan választ ad a kérdezett, „amit hallani szeretne” a kérdező, vagy „amit illik” válaszolni.

A hat egyházközségi plébánossal / lelkipásztorral folytatott interjúm során igyekeztem feltérképezni, **kikből lehetnek a jövő zarándokai, a vallási turizmusban legalább a művészeti értékek miatt résztvevők.**

Ketten arról számoltak be, hogy 30 év alatt nagyjából megfeleződött a közösségük (kihaltak, elköltöztek a településről), és még ennek is csak nagyjából a fele, akiről tud valamit a felekezeti vezető (legalább alkalmanként látja őket a templomban).

A kapott válaszok egyébként nagyjából hasonlóak voltak minden felekezet esetén. **Leginkább nők** járnak aktívan a szentmisékre, a férfiak nők aránya a legtöbb helyen 30-70%. Üdítő kivétel, ha az aktív férfiak 40%-ot tesznek ki a közösségen belül, de minden

településen picit eltérő a helyzet.

A korosztályok megoszlásának tekintetében **jellemzőbben 50 éven felülieket** találunk az aktív templomjárók között, egy-két helyen számoltak be 30-as 40-es korú felnőttekről.

Minden válaszadó közös tapasztalata, hogy **a fiatalokat egyre nehezebb megszólítani**, és egy válaszadó szerint nem segített ezen a kötelező iskolai hitoktatás bevezetése sem. Emellett beszámoltak a „kettős nevelés” negatív hatásáról is (egy dolog, ami elhangzik hittan órán az iskolában és egy teljesen másik, amit a fiatal tapasztal otthon, vagy a hittanórán kívül az iskolában).

Rákérdeztem, hogy ők mit tapasztalnak, hogyan látják az ő templomukba érkezőket? Inkább az **egyházi iskolák diákcsoportjai, vagy gyülekezeti közösségek kirándulói** vannak többségben, mint az irodák által szervezett vegyes csoportok. Egy ima, ének, a kirándulást nyitó, vagy azt lezáró áhítat idejéig vannak a templomban, meghallgatják a templom történetét, aztán mennek tovább. A templom csak egy állomás, és ritkán cél az utazásuk során. Az érkező **lengyel turisták** leginkább **Tokajban** állnak meg bort kóstolni, az ottani római katolikus templom előterében van egy **Czestochowai kegykép másolat. Ezt talán jobban lehetne hirdetni számukra.**

Hogyan lehet akkor nyitottá tenni az embereket a vallásra, annak aktív gyakorlására a mai világban? Kin/kiken múlik, hogy valakinek igénye legyen templomba menni – legalább annak művészeti értékei miatt - és ott nem csak 20-30 percet eltölteni? Minek kell történnie, hogy valaki kimozduljon a komfort-zónájából és részt vegyen valamilyen formában a vallási turizmusban?

Egy lehetséges mód a **fiatalok bevonása** az alábbi **spanyolországi példa** alapján [URL³⁸]. Spanyolországban 751 kolostor található, ahol körülbelül 8739 apáca és szerzetes él. A Patrimonio para Jóvenes (Fiatalok Öröksége) minden évben lehetőséget kínál **18 és 25 év közötti** fiataloknak, hogy 1 éven át, több kolostor meglátogatásával felfedezzék azok tárgyi- és szellemi gazdagságát.

Az általuk bejárt kolostorokban – legyenek azok romok, kulturális helyszínekként vagy akár luxusszállodákként újrahasznosított kolostorok, vagy ma is aktív vallási közösségek – első kézből tapasztalják meg a történelmi épületek kezelésének nehézségeit, pénzügyi fenntarthatóságuk kihívásait, valamint a helyi közösségekkel folytatott tevékenységeket. Megismerik a kolostorok szellemi örökségét azáltal, hogy részt vesznek azok mindennapi életében.

Útjuk befejezését követően a támogatott fiatalnak meg kell osztania tapasztalatait más fiatalokkal egy nyilvános előadáson keresztül. A program során fejlesztik szakmai készségeiket, egyben a meglátogatott helyek nagyköveteivé válnak.

Ez a program bekerült a Vallási Örökség Jövője (Future for Religious Heritage, FRH) „Az Év Vallási Örökség Újítója 2023” versenyének döntőjébe.

Ezt tovább gondolva, **lehetne szélesíteni a célközönséget és kutatói ösztöndíjat** (kortól függetlenül) létrehozni; **restauratori-, vagy más épület kivitelezéshez kapcsolódó gyakorlati helyekként** feltárni, vagy felújítani a meglévő értékeket; **önkéntes programot** létrehozni (fenntartás, bemutatás).

Természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül a **fizikai szükségletek**: elegendő számú mosdó a meglátogatott helyszínen, viszonylag alacsony árú zarándok menük az éttermekben, esetleg zarándok szálláshelyek – noha napjainkban inkább az 1 napos kirándulások a jellemzők.

Reményeim szerint a borvidék települései élni fognak a Nemzeti Vallásturizmus Intézkedési Terv forrásaival, és nem csak azokra a „bejáratott” helyekre fog még több jutni, mint pl. Tihany, Pannonhalma, Máriapócs vagy Szentkút.

Összegzés

Szakedolgozatomban azt vizsgáltam, hogy a Tokaj-hegyaljai borvidéken a boron kívül mi más van még, ami vonzhatja a turistát.

A jelenlegi borvidék 27 településén 29 római katolikus templom és 12 kápolna; 15 görögkatolikus templom és 6 kápolna; 23 református templom; 4 evangélikus templom és 2 imaterem; 3 izraelita imahely (Tóra-tekerccsel) és 1 (jelenleg felújítás alatt álló) ortodox templom található. Tehát van / lenne hová jönnie és volna mit megnéznie a turistának. De vajon jön-e elsődlegesen vallási indíttatásból, vagy legalább művészeti érdeklődésből turista? Vagy más miatt jön, de ha már itt van, megnézni a templomo(ka)t?

A dolgozat első részében bemutattam a vallási turizmushoz kapcsolódó legfontosabb alapfogalmakat, utazási trendeket. Megvizsgáltam a Turizmus 2.0. Stratégia, a Turizmus 2.0. kiegészítés dokumentumok vallási turizmusra vonatkozó elképzeléseit és a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Tervet.

Szekunder forrásokra alapozva táblázatokba gyűjtöttem Tokaj-Hegyalja templomait és körvonalaztam az egyéb vallásturisztikai értékeket.

Primer kutatásként 6 egyházközségi vezetővel – 2 római katolikus, 2 református, 1 görögkatolikus és 1 izraelita – készítettem mély interjút. A kérdések arra irányultak, hogy

- hallottak-e a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési Tervről, a hozzá rendelt forrásokról és a fejlesztési lehetőségről?

- Mit tapasztalnak saját közösségükben, kik érkeznak hozzájuk vallási indíttatásból, illetve

- az ő közösségük milyen gyakran, mennyi időre és hová utazik vallási motivációval?

Az interjúkból kitűnt, hogy az egyházi hierarchia legalsó szintjén gyakorlatilag ismeretlen a Nemzeti Vallásturisztikai Intézkedési terv. Ezért egyebek mellett javaslatként fogalmaztam meg, hogy turisztikai irányból a helyi TDM szervezetek, vagy a Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács informálják erről a lehetőségről az egyházközségeket.

A monoki kegyhelyet és a nagybúcsút (Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe, amelyet mindig szeptember 3. vasárnapján tartanak) leszámítva az érkező turisták csak egy állomásnak, egy látnivalónak tekintik a templomokat utazásaik során. Nem kifejezetten ezért érkeznek a borvidékre, vagy az adott településekre. Az érkezők száma nehezen jósolható meg előre. Ebből eredően a templom bemutatását el tudja látni a plébános / lelkipásztor, vagy egy megbízható hívő önkéntes alapon. Nincs szükség külön olyan szakemberre, akinek ez lenne a munkája.

A megkérdezettek egyöntetűen a saját közösségük fogyásáról, elöregedéséről számoltak be. A megnövekedett utazási költségek miatt, ha utaznak is, leginkább 100 km-en belül, 1 napos zarándoklatokat, kulturális kirándulásokat tesznek. Ezekre is csak évente 1-2 alkalommal van igénye a közösségnek.

Szakdolgozatom végén a kutatásból levonható következtetésekről, lehetséges fejlesztésekről írtam.

Summary

Tokaj-Hegyalja is identified with wine, which is a world-famous product, and it has helped us to be on the tourism map for a long time. But what else is here in Tokaj-Hegyalja? As a tour guide, I mostly try to introduce these "other" things to those who come here.

There are 27 settlements in the wine region, and these have 29 Roman Catholic churches and 12 chapels; 15 Byzantine churches and 6 chapels; 23 Calvinist churches; 4 Lutheran churches and 2 prayer halls. There are 3 synagogues (with Torah) and 1 Orthodox church (currently under renovation). So there are locations and plenty of sights for tourists to see. But do tourists come primarily for religious reasons or at least for artistic interest? Or are they coming for something else, and at the same time they visit the church too?

In my thesis, I presented the most important basic concepts and travel trends related to religious tourism. I examined the population of the wine region according to their religious affiliation, because in my opinion, they are primarily the ones who can participate in religious tourism. I examined Tourism 2.0. Strategy, Tourism 2.0. supplementary documents' ideas on religious tourism and the National Religious Tourism Action Plan.

In the second part of the thesis, I prepared charts containing the churches of Tokaj-Hegyalja and briefly wrote about other religious tourism values.

As primary research, I made in-depth interviews with 6 parish leaders. The interviews showed that the National Religious Tourism Action Plan is practically unknown at the lowest level of the church hierarchy.

With the exception of the shrine in Monok and its dedication festival (held on the 3rd Sunday of September - the feast of the Exaltation of the Holy Cross), the churches are just a 'have - a - look' attraction during the travelling.

Predicting the number of visitors in advance is difficult. As a result, the presentation of the church is carried out by the parish priest /pastor or a reliable believer on a voluntary basis.

The interviewees unanimously reported on the decline and aging of their own community. Due to the increased travel costs, one-day pilgrimages and cultural excursions are made only once or twice a year.

At the end of the thesis, I wrote about the conclusions and possible improvements based on my research.

Irodalomjegyzék

1. Baksy, János (szerk.) (2005): Zempléni Református Egyházmegye gyülekezetei képekben. Zempléni Református Egyházmegye
2. BH (2023): Szent Vencel vértanú in <https://www.magyarKurir.hu/kultura/szent-vencel-vertanu> [2024. 04. 10.]
3. Borovszky, Samu (szerk.) (1905): Az Ágostai hitvallásu evangélikus egyház. in. Magyarország vármegyéi és városai, Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely kötet pp 323-325
https://adt.arcanum.com/hu/view/Borovszky_Zemplen/?query=s%C3%A1toralja%C3%BAjhely+evang%C3%A9likus+templom&pg=436&layout=s [2024. 04. 12.]
4. Cseh, Viktor – Mózes, Krisztián (2018): Borsod-Abaúj-Zemplén megyei zsidó emlékek nyomában – két keréken Praktikus könyv túrázóknak. Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Budapest
5. Diós, István és Viczián, János (szerk.) (1993): Magyar Katolikus Lexikon. Budapest, Szent István Társulat <https://lexikon.katolikus.hu/>
6. Diószegi, György Antal (2002): Adatok a hegyaljai görögség és ezen belül a tokaji Karácsony / Karátsonyi-család történetéhez. in. Bencsik János (szerk) (2002): Tokaj Várostitörténeti Tanulmányok III. kötet pp 301-313., Tokaj
7. Dr. Fodorné Dr. Nagy Sarolta (2016): Pálóczi-Czinke István: Arany ABÉCÉ. in. Sárospataki Református Teológiai Akadémia blogja (2016.január)
<https://srta.hu/paloczi-czinke-istvan-arany-abece/> [2024. 04. 08.]
8. Ficzek, László (2004): Az Egri főegyházmegye névtára 2004. Eger
9. Fucskó Hajnalka – Kaszás Fanni (2022): Az MTÜ bemutatta, hogy működik az adatvezérelt turizmus a gyakorlatban. in <https://turizmus.com/szabalyozas-orszagmarketing/mtu-igy-mukodik-a-gyakorlatban-az-adatvezereelt-turizmusiranyatas-1181948> [2024. 03. 18.]
10. Gazda, András – Kubinyi, András et.al. (1989): Magyarországi zsinagógák. Műszaki Könyvkiadó, Budapest
11. Gonda, Tibor (2016): A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai. PTE KPVK, p. 11
http://lib.igyk.pte.hu/libletoltes/karikiadvanyok/Gonda%20Tibor_A_turisztikai_termekfejlesztes_elmeleti_alapjai.pdf [2024. 03. 18.]
12. Gerlai, Pál (2021): Felkerestük a húsz évvel ezelőtti Kossuth-film szereplőit. in <https://www.evangelikus.hu/hireink/interju/felkerestuk-a-husz-evvel-ezel-tti-kossuth-film-szerepl-it> [2024. 04. 10.]
13. Gerlai, Pál (2022): Féltett kincsek – „kölcsonbe” - Orgonát és keresztelőkutat adott szórványainak a tokaji gyülekezet. in.
<https://www.evangelikus.hu/hireink/itthon/feltett-kincsek-kolcsonbe-orgonat-es-keresztelokutat-adott-szorvanyainak-a-tokaji-gyulekezet> [2024. 04. 11.]
14. Mártonné Máthé, Kinga és Simonyi, Norbert. (2018): Az elvonulásturizmus keresleti és kínálati tényezői, üzleti modelljei és turisztikai potenciálja. in. Turizmus Bulletin,

18. évf. 4. szám, pp. 41–50. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2018v18n4.5> [2024. 02. 20.]
15. Körössy, László (2022): A hit és a találkozás kultúrájáért – I. Nemzeti Vallásturizmus Fórum Esztergomban <https://www.magyarKurir.hu/hirek/a-hit-es-talalkozas-kulturajaert-i-nemzeti-vallasturizmus-forum-esztergomban> [2024. 02. 20.]
16. Pusztai, Bertalan (1998): Vallás és turizmus. in. Fejős Zoltán (szerk.): A turizmus mint kulturális rendszer – tanulmányok pp. 13-24. https://www.researchgate.net/profile/Bertalan-Pusztai/publication/329936148_Vallas_es_turizmus/links/5c24a22992851c22a3489d8c/Vallas-es-turizmus.pdf
17. Tamás, Edit (é.n.): Az én nevem abban legyen mindörökké. in. Balázs Péter - Balsay István et.al. Száz magyar falu - Monok <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/monok-AAC2/az-en-nevem-abban-legyen-mindorokke-AD28/> [2024.04.08.]
18. Ulrich, Attila (2002): A tokaji evangélikus egyház története. in. Bencsik János (szerk) (2002): Tokaj Várostörténeti Tanulmányok III. kötet pp 265-283., Tokaj
19. Varga, Mária (2011): A vallási turizmus jelenléte ma Magyarországon. in https://epa.oszk.hu/00900/00939/00134/keresztenyszoz_EPA00939_2011_12_3.html [2024. 01. 20.]
20. Várady, József (2006): Tiszáninnen református templomai színesben. Debrecen
21. Vas, Zoltán (szerk) (é.n.) 222 védőszentünk. Szent Gellért Kiadó és Nyomda
22. Vinoport, (2015). Szent Vencel-napi Búcsú / Őszi Tállya Fesztivál. in <https://vinoport.hu/programajanlo/-szent-vencel-napi-bucsu- -oszi-tallya-fesztival/5297> [2024.04.15.]
23. Wagner, Zsuzsa (2014) Termékfejlesztésre érdemes – Hisznek a vallási turizmusban - TP 2014. március in <https://turizmus.com/turizmus-panorama/termekfejlesztésre-erdemes-hisznek-a-vallasi-turizmusban-1130699> (2024.04.06.)
24. Zelenák, István (1999): Tokaji Zsidó Emlékek. Tokaj

[URL¹] <https://www.bucsujaras.hu/> [2024. 04. 15.]

[URL²] <https://whc.unesco.org/en/religious-sacred-heritage/#Kyiv> [2024. 03. 15.]

[URL³] <https://www.frh-europe.org/about-frh/organization/> [2024. 03. 15.]

[URL⁴] <https://www.etravel.com/explore/travel-industry/religious-tourism/> [2024. 03. 15.]

[URL⁵] <https://www.unwto.org/un-tourism-academy> [2024. 03. 15.]

[URL⁶] UNWTO Pr 16090 - Religious Tourism, A Catalyst For Cultural Understanding c. közlemény <https://www.unwto.org/archive/europe/press-release/2016-11-14/religious-tourism-catalyst-cultural-understanding> [2024. 03. 15.]

[URL⁷] <https://www.verifiedmarketreports.com/product/religious-tourism-market/> [2024. 03. 15.]

[URL⁸] 27.1.1.6. A Magyarországra tett külföldi utazások a közlekedés módja és az utazás motivációja szerint https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/tur0006.html [2024. 03. 17.]

[URL⁹] 27.1.1.16. A többnapos, turisztikai célú belföldi utazások száma és időtartama az utazás célja és a tartózkodási idő szerint https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/tur0015.html [2024. 03. 17.]

[URL¹⁰] 27.1.1.11. A külföldi utazásokhoz kapcsolódó kiadások összetétele utazástípusok szerint https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/tur0011.html [2024. 03. 17.]

[URL¹¹] 27.1.1.12. A külföldre tett utazások főbb mutatói fontosabb célországok szerint https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/tur0069.html [2024. 03. 17.]

[URL¹²] 27.1.1.13. A szabadidős célú külföldi utazások megoszlása az úti cél típusa szerint [%] https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/tur0012.html [2024. 03. 17.]

[URL¹³] <https://igyutazunk.hu/cikkek/mtu-turisztikai-trendriport-tokaj-es-nyiregyhaza-turisztikai-terseg-2024-januar> [2024. 04. 05.]

[URL¹⁴] Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2.0. 352. o. https://mtu.gov.hu/dokumentumok/NTS2030_Turizmus2.0-Strategia.pdf?v=0.159 [2024. 01. 05.]

[URL¹⁵] <https://turizmus.com/szabalyozas-orszagmarketing/megalakult-a-nemzeti-vallasturizmus-tanacs-1178424> [2024. 03. 02.]

[URL¹⁶] <https://njt.hu/jogszabaly/2022-1695-30-22> [2024. 03. 28.]

[URL¹⁷] <https://www.parlament.hu/irom42/02978/02978-0001.pdf> [2024.03.18.]

[URL¹⁸] <https://jogkodex.hu/doc/5087113> [2024.03.18.]

[URL¹⁹] <https://njt.hu/jogszabaly/2023-1104-30-22> [2024.03.18.]

[URL²⁰] <https://bgazrt.hu/tamogatasok/vallasturisztikai-tamogatasok/> [2024.03.18.]

[URL²¹] Útmutató a 2023. évi Vallásturisztikai támogatások felhasználásához 3. o. https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/vallasturisztikai_tamogatasok/2023/utmutato_2023_evi_vallasturisztikai_tamogatasok_felhasznalasahoz.pdf [2024. 02. 20.]

[URL²²] A Bethlen Gábor Alapkezelő Nonprofit Zrt. által kezelt 2023. évi vallásturisztikai támogatásokhoz kapcsolódó Általános Szerződési Feltételek 7. o. 6.1. pontja https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/vallasturisztikai_tamogatasok/2023/2023_vallasturisztikai_tamogatasokhoz_kapcsolodo_aszf.pdf [2024. 02. 20.]

[URL²³] https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/vallasturisztikai_tamogatasok/2023/2023_vallasturisztikai_tamogatasok.pdf [2024. 04. 17.]

[URL²⁴] <https://uni-eszterhazy.hu/egyetem/ii-nemzeti-vallasturisztikai-forum> [2024. 03. 31.]

[URL²⁵] KSH Népszámlálási adatbázis <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/> [2024. 02. 20.]

[URL²⁶] <https://kapolnak.hu/hu/borsod-abauj-zemplen-megyei-kapolnak/monok-kalvaria-kapolna> [2024. 04. 15.]

[URL²⁷] <https://eger.egyhazmegye.hu/> [2024. 03. 20.]

[URL²⁸] <https://kapolnak.hu/hu/borsod-abauj-zemplen-megyei-kapolnak#p59> [2024. 01. 20.]

[URL²⁹] <https://www.migorkat.hu/parokiak> [2024. 02. 25.]

[URL³⁰] <https://www.evangelikus.hu/nevtar/nevtar-talalat-intezmenyek?terulet=intezmenyek&nevtarid=15301> [2024. 02. 28.]

[URL³¹] <https://tokaj.egyhazkozseg.hu/2020/03/27/tallya/> [2024. 02. 29.]

[URL³²] <https://tokaj.egyhazkozseg.hu/2020/03/18/abaujszanto/> [2024. 02. 29.]

[URL³³] <https://zope.lutheran.hu/honlapok/protestans/magyarorszag/sarospatok?detail=1>

[2024. 02. 29.]

[URL³⁴] <https://zempleninfo.eu/h/zemplen-zemplen/helyi-mondak-legendak/csepelenyigyorgy-legendaja/> [2024. 02. 19.]

[URL³⁵] <https://www.magyarkurir.hu/hazai/tiz-eve-kapott-basilica-minor-cimet-sarospataki-bazilika> [2024. 04. 10.]

[URL³⁶] UNWTO Pr 16090 - Religious Tourism, A Catalyst For Cultural Understanding c. közlemény <https://www.unwto.org/archive/europe/press-release/2016-11-14/religious-tourism-catalyst-cultural-understanding> [2024. 03. 15.]

[URL³⁷] <https://igyutazunk.hu/cikkek/a-legjobb-nemzetkozi-desztinaciok-koze-valasztottatokajt-a-turisztikai-vilagszervezet> [2024. 02. 11.]

[URL³⁸] <https://www.frh-europe.org/frh-announces-the-overall-winner-and-finalists-of-the-religious-heritage-innovator-of-the-year-2023/> [2024. 03. 28.]

Egyéb internetes források

1. https://www.bodrogolaszi.hu/index.php/turizmus/latni_valok [2024.04.02.]
2. https://www.bodrogolaszi.hu/index.php/turizmus/egyhazi_tortenet [2024.04.02.]
3. <https://eger.egyhazmegye.hu/hitelet/sarospataki-esperesi-kerulet/sarospataki-esperesi-kerulet-1224> [2024.04.02.]
4. <https://eger.egyhazmegye.hu/hitelet/satoraljaujhely-bodrogkozi-esperesi-kerulet/satoraljaujhely-bodrogkozi-esperesi-kerulet-1227>
5. <https://eger.egyhazmegye.hu/hitelet/szerencsi-esperesi-kerulet/szerencsi-esperesi-kerulet-1222> [2024.04.02.]
6. <https://erdobenye.hu/egyhaziak-1051755> [2024.04.02.]
7. <https://erdohorvati.hu/index.php/erdo> [2024.04.02.]
8. https://www.evangelikus.hu/egyhaziak/egyhaziak_megyek [2024.04.02.]
9. https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1ZmnLjIzbGXP6_iSF5GdAIVx_7DQ&hl=hu&ll=48.2428185126462%2C21.383574765595633&z=11 [2024.03.22.]
10. <https://kapolnak.hu/hu/borsod-abauj-zempen-megyei-kapolnak/erdobenye-kapolna> [2024.03.04.]
11. <https://kapolnak.hu/hu/borsod-abauj-zempen-megyei-kapolnak/monok-kalvaria-kapolna> [2024.04.02.]
12. <https://kirandulastervezo.hu/index.php/latnivalo/szegi/romai-katolikus-templom> [2024.04.02.]
13. <https://mazsihisz.hu/mazsihisz/zsinagogaink/videki-zsinagogak> [2024.04.02.]
14. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/29633/25602.pdf> [2024. 01. 20.]
15. <https://miserend.hu/templom/3794>
16. <https://moly.hu/konyvek/nagy-balazs-evangelikus-emlekek-utjan-eszak-magyarorszagon> [2024.02.22.]
17. <https://www.narr.hu/egyhazi.htm> [2024.04.02.]
18. <https://www.olaszliszka.eu/hu-hu/telepulesunk/nevezetessegek/gorog-katolikus-templom/> [2024.04.02.]
19. <https://www.programturizmus.hu/ajanlat-vince-nap-tokaj.html> [2024.03.29.]
20. <https://tarcal.hu/terezia-kapolna/> [2024.03.04.]

21. <https://www.termeszettaro.hu/hu/poi/kilato/gombos-hegyi-feltamadas-kapolna-es-kilato-hercegkut-/800553739/> [2024. 04. 15.]
22. <https://tokaj.egyhazkozseg.hu/2020/03/18/abaujszanto/> [2024.04.02.]
23. [2024.04.02.]
24. <https://ujhely.piarista.hu/templomunkrol/a-templom-tortenete/> [2024.04.04.]
25. <https://www.utazitthon.hu/latnivalo/abaujszanto/evangelikus-templom-21677>
[2024.03.12.]
26. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A1ssy-kast%C3%A9ly_\(Monok\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A1ssy-kast%C3%A9ly_(Monok))
[2024.04.02.]
27. https://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1k%C3%B3czy_Zsigmond_erd%C3%A9lyi_fejedelem [2024.03.02.]

Melléklet

1.sz. táblázat

A Magyarországra, vallás, zarándoklat motivációval tett külföldi utazások száma, tartózkodási ideje és költsége 2017-2023 között

Utazás célja	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Magyarországra tett külföldi utazások száma, ezer út							
Egy napos, magán jellegű utazás, vallás, zarándoklat motivációval	125	95	125	57	31	130	148
Összesen egy napos, magán jellegű út	39 176	40 115	44 460	24 224	28 758	33 694	36 469
Egy napos, magán jellegű utazások aránya vallás, zarándoklat motivációval az összes egy napos magánjellegű utazásokon belül	0,32%	0,24%	0,28%	0,24%	0,11%	0,39%	0,41%
Több napos, magán jellegű utazás, vallás, zarándoklat motivációval	25	24	31	13	49	187	281
Összesen több napos, magán jellegű utazás	15 785	17 552	16 937	7 417	7 929	12 649	12 933
Több napos, magán jellegű utazások aránya vallás, zarándoklat motivációval az összes több napos magánjellegű utazásokon belül	0,16%	0,14%	0,18%	0,18%	0,62%	1,48%	2,17%
Magyarországra tett külföldi utazások tartózkodási ideje, ezer nap							
Egy napos, magán jellegű utazás, vallás, zarándoklat motivációval	125	95	125	57	31	130	148
Több napos, magán jellegű utazás, vallás, zarándoklat motivációval	116	166	182	50	198	627	943
Átlagos tartózkodási idő (éj / fő)	5	7	6	4	4	3	3
Összesen több napos, magán jellegű utazás	85 267	89 980	94 002	46 720	56 773	73 265	77 697
Magyarországra tett utazásokhoz kapcsolódó költség, millió forint							
Egy napos, magán jellegű utazás, vallás, zarándoklat motivációval	530	183	430	277	206	348	638
Összesen egy napos, magán jellegű út	467 101	519 004	601 746	340 736	403 988	546 970	751 371
A vallás, zarándoklat motivációjú utazás költségeinek aránya az összes egy napos magán jellegű utazásokon belül	0,11%	0,04%	0,07%	0,08%	0,05%	0,06%	0,08%
Több napos, magán jellegű utazás, vallás, zarándoklat motivációval	1 413	3 253	3 256	318	3 194	15 003	28 760
Összesen több napos, magán jellegű utazás	1 365 311	1 547 776	1 708 364	713 606	941 571	1 756 011	2 385 366
A vallás, zarándoklat motivációjú utazás költségeinek aránya az összes több napos magán jellegű utazásokon belül	0,10%	0,21%	0,19%	0,04%	0,34%	0,85%	1,21%

Forrás: a KSH 27.1.1.5. *A Magyarországra tett külföldi utazások száma és a hozzájuk kapcsolódó kiadások az utazási célok szerint* táblája alapján saját szerkesztés. A szürkével kiemelt sorok nem részei az eredeti táblázatnak, azok a táblázat adatai alapján saját számítások. A késsel jelölt számok előzetes adatok, a becslés. Emellett az eredeti táblázat jelmagyarázata több cella adatánál jelzi, hogy „a koronavírus-járvány miatt a bevezetett veszélyhelyzeti intézkedések következtében a határforgalom jelentősen elmaradt a szokásostól. Az adatszolgáltatók alacsony száma miatt a publikált adatok megbízhatósága csökkent és azok csak korlátozottan összehasonlíthatók a korábbi időszakok adataival”; illetve „A becslés pontossága nem megbízható”

